

“De tweede generatie. Last of kansen voor de stad?”

Rapport Kennisatelier, 13 mei 2008, te Den Haag

**Door: Maurice Crul, Adel Pasztor en Frans Lelie
Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES), Universiteit van Amsterdam
In samenwerking met Nicis Institute en de steden Amsterdam en Rotterdam**

Executive Summary

De meest opvallende uitkomst uit het TIES onderzoek is de tweedeling *binnen* de tweede generatie groepen. Een kwart van de tweede generatie jongeren behaalt geen startkwalificatie, echter daarnaast is een even zo grote groep hoogopgeleid.

Dit gegeven wordt verder versterkt doordat de risico jongeren vaak trouwen met een partner zonder startkwalificatie en de hoog opgeleide jongeren juist vaak trouwen met iemand die ook hoog opgeleid is. De risico jongeren trouwen jong en krijgen ook jong kinderen. De hoog opgeleide jongeren stellen het krijgen van kinderen uit. Aan de ene kant hebben we dus dubbele risico huishoudens met kinderen, aan de andere kant zien we hoog opgeleide twee verdieners zonder kinderen, of die hun kinderen pas op een latere leeftijd hebben gekregen. De verschillen die zo ontstaan zijn zeer groot: enerzijds gezinnen die op de rand van de armoede grens leven, anderzijds hoogopgeleiden die de eerste elite vormen in hun gemeenschappen. Zij stromen vaak door naar relatief dure koopwoningen in de betere wijken in de twee steden.

Het komt regelmatig voor dat er in de media melding gemaakt wordt van probleemjongeren van Marokkaanse of Turkse afkomst en dat er tegelijkertijd een stuk gepubliceerd wordt over een succesvolle Marokkaanse of Turkse zakenman, schrijver, of politica. Het is het bekende verhaal: zien we een halfvol glas of is het half leeg? Ons onderzoek laat zien dat beide visies tegelijkertijd waar zijn.

De andere belangrijke bevinding uit het onderzoek is dat de lijn tussen succes en falen in feite heel dun is. Driekwart van de tweede generatie jongeren stroomt het Mbo in. Dit is de grote middengroep. Voor sommige jongeren is het Mbo de opstap naar het Hbo waarmee zij zich in de succesvolle groep scharen. Voor andere jongeren echter is uitval op het Mbo de reden dat zij zonder startkwalificatie het onderwijs verlaten. Jongeren met dezelfde startsituatie in het Mbo (vooropleiding Vmbo-kader, Vmbo-theoretisch of Mavo) eindigen op deze twee extreme einden van de onderwijsladder.

Bijna de helft van de hoogopgeleide tweede generatie jongeren heeft via de lange weg van het "stapelen" van opleidingen het hoger onderwijs bereikt. Tegelijkertijd heeft ook bijna de helft van de risico jongeren een Vmbo-t of Mavo vooropleiding. Beide gegevens zijn schokkend: het eerste gegeven laat zien dat een belangrijk deel van het talent niet wordt gezien door de basisschool, waardoor deze leerlingen veel te laag beginnen. Het tweede gegeven laat zien dat een belangrijk deel van de risico jongeren dat blijkbaar wel de leer capaciteiten heeft om een midden niveau te halen, desondanks voortijdig uitvalt op het Mbo.

De derde opvallende uitkomst van ons onderzoek is dat het overgrote deel van de risico jongeren *niet* langdurig werkloos is. Zij zorgen voor hun gezin of zij werken. Het idee is dat jongeren zonder startkwalificatie onvoldoende uitgerust zijn voor het betreden van de arbeidsmarkt. Voor de meerderheid van de mannen geldt dit blijkens ons onderzoek niet. De vrouwen betreden de arbeidsmarkt over het algemeen niet omdat zij voor hun gezin zorgen. Is het label risico jongeren dan wel terecht? In de strikte definitie wellicht niet, maar als we naar de algehele situatie van deze jongeren kijken wel. Velen kunnen financieel niet rondkomen en hun arbeidsmarkt positie is uiterst instabiel. Een kleine verandering in de conjunctuur maakt hun, zoals velen met een tijdelijk contract, werkloos.

De vierde belangrijke bevinding is dat één op de vijf jongeren *zonder startkwalificatie* het opvallend goed doet. Zij hebben zich via hun baan bijgeschoold of zijn voor zichzelf begonnen als zelfstandig ondernemer. De integrerende kracht van de arbeidsmarkt biedt voor deze groep blijkbaar een alternatief voor reguliere scholing.

Inleiding

De steden Amsterdam en Rotterdam huisvesten een groot deel van de arbeidsmigranten uit de jaren zestig en zeventig. Hun in Nederland geboren kinderen, oftewel de tweede generatie Turken en Marokkanen, maken een steeds groter deel uit van de stedelijke jeugd. Er is dan ook een groeiend besef dat de toekomst van de grote steden in Nederland nauw verbonden is met de integratie van de tweede generatie. De beeldvorming over die tweede generatie is gemengd. Enerzijds is er bij bestuurders en politici grote bezorgdheid die gevoed wordt door herhaalde incidenten waarbij tweede generatie jongeren betrokken zijn. Anderzijds laten succesvolle voorbeelden van de tweede generatie zien dat een algemeen pessimistisch beeld zeker niet op zijn plaats is. Vanuit de beleidsmakers en politici in de grote steden is er dan ook grote behoefte aan concrete informatie over de tweede generatie in hun steden.

Vanuit deze vraag vanuit de steden hebben het NICIS, IMES, KIEM en beleidsmakers van Amsterdam en Rotterdam het voorafgaande jaar overleg gevoerd over welke prangende beleidsvragen er ten aanzien van de tweede generatie leven. Twee belangrijke aandachtsgebieden zijn uit deze gesprekken naar voren gekomen. De aandacht voor risico jongeren (hier verder gedefinieerd als jongeren die *geen startkwalificatie* hebben behaald) en de aandacht voor hoog opgeleide jongeren (jongeren die op het hoger onderwijs, *Hbo of Universiteit*, zitten of reeds een hoger onderwijs diploma hebben behaald). Samen met de betrokken gemeentes, NICIS en KIEM heeft het IMES vervolgens een projectopzet gemaakt voor een éénjarig onderzoekstraject 'Tweede generatie jongeren in Amsterdam en Rotterdam. Last of kapitaal voor de toekomst.' Het IMES heeft op basis van het voorstel een startnotitie vervaardigd die beide groepen in beeld bracht op basis van een nieuw groot onderzoeksproject naar de tweede generatie genaamd TIES (<http://www.tiesproject.eu/>). Er is vervolgens gekozen om het zwaartepunt in de verdere analyse te leggen op het inzichtelijk maken van de verschillen in levenslopen van de risico jongeren en de hoog opgeleide jongeren en meer specifiek te kijken naar belangrijke beslissingmomenten in hun levenslopen. Dit met het oog op de relevantie voor beleidsinterventies. De centrale probleemstelling van dit onderzoek is vervolgens als volgt geformuleerd:

Welke individuele en contextuele factoren verklaren de levensloop van 'risico jongeren' en 'hoog opgeleide jongeren' van de tweede generatie in Amsterdam en Rotterdam?

Het TIES survey onderzoek vormt de basis voor dit kortlopend onderzoek. In 2005 is een groot internationaal onderzoek met het acroniem TIES (The Integration of the European Second generation) gestart naar de positie van de tweede generatie van Turkse en Marokkaanse afkomst in Europa. Het onderzoek is opgezet door het Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES) van de Universiteit van Amsterdam in samenwerking met het NIDI in Den Haag. Het onderzoek wordt uitgevoerd in acht Europese landen (Zweden, Duitsland, Nederland, België, Frankrijk, Oostenrijk, Zwitserland en Spanje). In totaal zijn er 10.000 interviews verricht onder jongeren in vijftien Europese steden. In Nederland heeft het onderzoek plaats gevonden in Amsterdam en Rotterdam, waar in totaal 1000 tweede generatie jongeren in de leeftijd van 18 tot en met 35 jaar zijn geïnterviewd en 500 jongeren van een vergelijkingsgroep in dezelfde leeftijdscategorie. De vergelijkinggroep bestaat uit jongeren waarvan beide ouders in Nederland geboren zijn. Dit is het eerste grote onderzoek naar tweede generatie jongeren in Nederlandse steden.

Het centrale doel van het internationale onderzoek is om de invloed van de integratie context op de positie van tweede generatie jongeren te onderzoeken. Daarvoor is een uniek onderzoeksdesign ontwikkeld. Door te kijken naar jongeren van dezelfde etnische afkomst met dezelfde startpositie (geboren in Europa) kunnen verschillen in uitkomsten gerelateerd worden aan verschillen in de nationale integratiecontext.

De 'face to face' interviews zijn verzameld in 2006 en 2007 door het survey bureau Veldkamp. De gegevens over de tweede generatie groepen zijn representatief voor de betreffende groepen in Amsterdam en Rotterdam.¹

In de meeste survey's worden gegevens verzameld over de huidige positie op bijvoorbeeld de arbeidsmarkt of in het onderwijs. In het TIES survey zijn de onderwijs en arbeidsmarkt loopbanen minutieus gereconstrueerd. Hierdoor is het mogelijk om de verschillende selectie en beslissingsmomenten zichtbaar te maken en met de onderwijs en arbeidsmarkt context in verband te brengen.

De publicatie die voor U ligt is geschreven als input voor het stadsatelier georganiseerd door KIEM op 13 Mei in Den Haag. De analyses voor de notitie zijn gemaakt door onderzoekers van het IMES en gefinancierd door NICIS en de steden Amsterdam en Rotterdam. In September 2008 zal er een landelijk kennisatelier worden georganiseerd gericht op de andere grote en middelgrote steden. De uitkomsten van het stadsatelier zullen hiervoor worden gebruikt. Het TIES project in Nederland is gefinancierd door de Volkswagen Stiftung, NWO, het Ministerie van Justitie en de gemeentes Amsterdam en Rotterdam.

In deze publicatie richten we onze blik op drie groepen: de risico jongeren zonder startkwalificatie, de hoog opgeleide jongeren en de groep in het midden. In de laatste paragraaf trekken we de lijnen voor deze groepen door naar de toekomst.

De Risico Jongeren

Er heeft zich in de afgelopen jaren in het beleid een verschuiving voorgedaan van de aandacht voor school 'drop-outs' naar de aandacht voor de grotere groep jongeren *zonder startkwalificatie*. De verbreding van deze categorie is in lijn met de aandacht op Europees niveau naar vroegtijdige schoolverlaters. In Europa wordt de term nu gereserveerd voor jongeren zonder middelbare school diploma of die alleen in het bezit zijn van een diploma van het lager secundair onderwijs. Nederland heeft relatief veel vroegtijdige schoolverlaters vergeleken met andere Europese landen (OECD 2008).

In Amsterdam en Rotterdam verlaat **een kwart van de tweede generatie Turkse en Marokkaanse jongeren** de school **zonder startkwalificatie** (zie tabel 1 van de appendix). Er zijn iets meer risico jongens dan meisjes. Naar verhouding zijn er meer risico jongeren in Rotterdam dan in Amsterdam (zie tabel 2). Dit zijn omgerekend zo'n drieduizend tweede generatie jongeren in elke stad. Dat is een aanzienlijk volume. Het aandeel risico jongeren neemt in de loop van de tijd langzaam af. Onder meisjes van Turkse afkomst is de afname het sterkst. Dit is in lijn met de algemene ontwikkeling dat de positie van meisjes van Turkse afkomst gestaag verbetert. De beschouwing hierna laat zien dat de risico jongeren zich zeker niet allemaal ontwikkelen tot probleem gevallen.

De transitie naar de arbeidsmarkt verloopt, zoals te verwachten valt, **moeizaam**. Een kwart van de tweede generatie risico jongeren is na het verlaten van school eerst voor kortere of langere tijd werkloos (zie de tabellen 4 en 5). Hetzelfde geldt echter ook voor de vergelijkingsgroep, maar zij zijn gemiddeld korter werkloos. De situatie van de tweede generatie is ook rommeliger te noemen. Zij hebben vaker tijdelijke baantjes of werken in het familiebedrijf, terwijl de vergelijkingsgroep in meerderheid meteen regulier werk vindt. Opvallend is dat veel meisjes van Turkse afkomst zich meteen volledig aan het huishouden wijden.

De huidige situatie van de respondenten geeft ook duidelijk een betere positie van de risico jongeren van de vergelijkingsgroep aan (zie tabel 6 en 7). Vooral de situatie van de vrouwen in de vergelijkingsgroep is veel beter. De huidige situatie van de tweede generatie mannen is wel veel verbeterd ten opzichte van hun situatie direct na het verlaten van school.

---

¹ Zie voor nadere informatie over de steekproeftrekking de appendix 2.

Zo'n zestig procent van de Turkse mannen in de risico categorie heeft een baan (zie tabel 6). Nog eens tien procent van de Turkse tweede generatie mannen heeft een eigen zaak en zes procent zoekt geen betaald werk. In totaal 84 procent van de Turkse mannen uit de risico groep zit niet in de categorie werkloos of arbeidsongeschikt. Van de twaalf procent die werkloos is, is driekwart dat al een half jaar en de helft al langer dan anderhalf jaar (zie tabel 7). Nemen we de lengte van de werkeloosheid (meer dan een half jaar) op de arbeidsmarkt als criterium, dan heeft negen procent van de risico jongens van Turkse afkomst zich echt problematisch ontwikkeld.

De Turkse risico mannen scoren zelfs lager op werkloosheid dan de risico mannen uit de vergelijkingsgroep. Een deel van de relatief gunstige situatie kan verklaard worden uit het feit dat Turkse mannen opvallend vaak (40%) werk vinden via het eigen netwerk (familie of vrienden). Ter vergelijking slechts een kwart van mannen van Marokkaanse afkomst vindt op dergelijke wijze werk.

De situatie onder **Marokkaanse tweede generatie mannen in de risico categorie** is enigszins anders. Iets meer dan zestig procent heeft een baan of een eigen zaak. Onder deze groep is **dertig procent werkloos of arbeidsongeschikt**. Echter, een kleiner deel dan bij de mannen van Turkse afkomst is langdurig werkloos. Gegeven het feit dat er meer risico jongeren van Turkse afkomst zijn dan van Marokkaanse afkomst is uiteindelijk de groep langdurig werkloze mannen dan ook kleiner dan onder de Turkse groep.

De situatie van de Marokkaanse tweede generatie mannen verschilt aanzienlijk van die van de mannen uit de vergelijkingsgroep. Dit kan voor een deel verklaard worden door een iets betere opleidingspositie van de vergelijkingsgroep. Maar bij gelijk opleidingsniveau blijven de Marokkaanse mannen nog steeds vaker werkloos.

De helft van de werkende mannen van de tweede generatie heeft een vast contract (tabel 9). De mannen uit de vergelijkingsgroep hebben bijna anderhalf keer zo vaak een vast contract. Opvallend is dat de mannen zonder startkwalificatie in meerderheid in geschoolde beroepen werken. **Slechts 28% werkt in ongeschoolde beroepen:** meestal productie werk of ongeschoold handwerk zoals steigerbouwer. Een kleine groep (zo'n 15%) werkt als semi ongeschoolde: als bediende in een winkel of als beveiliging. De overigen echter oefenen een (technisch) geschoold of administratief beroep uit.

Een deel van de verklaring van dit relatief hogere beroepsniveau ligt in het gegeven dat een aanzienlijk deel (een kwart van de werkenden) promotie heeft gemaakt op het werk. Een derde deel van de tweede generatie mannen geeft aan dat zij intern via het bedrijf zijn geschoold. Daar waar het onderwijs er bij deze jongeren niet in slaagt om hen te scholen tot een startkwalificatie blijkt het bedrijfsleven hier bij een aanzienlijk deel van de jonge mannen wel in te slagen. In die zin heeft de **arbeidsmarkt** nog een **aanzienlijke integrerende functie voor de risico jongeren**.

De helft van de mannen van Turkse afkomst en tweederde van de mannen van Marokkaanse afkomst verdient minder dan 1500 Euro netto. De inkomens situatie voor een groot deel van de risico jongeren is dan ook problematisch. Opvallend is echter ook de groep **(een derde) Turkse tweede generatie mannen** die een **inkomen heeft boven de 1500 Euro netto**. Dat is aanzienlijk voor iemand die geen startkwalificatie heeft. Zo'n twaalf procent van de tweede generatie jongeren geeft dan ook aan dat zij comfortabel kunnen leven van hun inkomen (tabel 12).

De situatie van de vrouwen wijkt sterk af van die van de mannen. Bijna **de helft van de vrouwen zorgt voor de kinderen en begeeft zich niet op de arbeidsmarkt**. Slechts een derde deel van de tweede generatie vrouwen heeft een baan, en daarvan slechts de helft een fulltime baan. Opvallend is het hoge aandeel (14%) arbeidsongeschikte vrouwen in de Marokkaanse groep. Trekken we deze situatie door naar de inkomenssituatie dan wekt het geen verwondering dat een ruime **meerderheid van de tweede generatie jonge vrouwen uit de risico groep geen of nauwelijks eigen inkomen** heeft (zie tabel 10).

De arbeidsmarkt en inkomens situatie van de tweede generatie jonge vrouwen is het meest zorgwekkend. Zij participeren nauwelijks op de arbeidsmarkt en zijn afhankelijk van hun partner of familie voor hun inkomen. Een situatie die de zelfstandigheid van de vrouwen niet ten goede komt. Gaat het hier ook om een groep vrouwen die zelf ook daadwerkelijk **traditioneler** denkt over rolpatronen van mannen en vrouwen? De respondenten is in het TIES survey gevraagd naar hun eigen visie op de verdeling van werk en zorg.

De vrouwen van Marokkaanse afkomst *in de risico groep* vinden inderdaad twee keer zo vaak (29%) dan de andere vrouwen van Marokkaanse afkomst (15%) dat vrouwen niet buitenshuis zouden moeten werken als zij jonge kinderen hebben. In de Turkse groep is dit aantal anderhalf keer zo vaak.

De situatie van beide groepen tweede generatie vrouwen verschilt aanzienlijk van die van de vrouwen in de vergelijkingsgroep. Zij begeven zich aanzienlijk minder vaak op de arbeidsmarkt en ook vaker parttime (zie tabel 8). Dit wordt voor een belangrijk deel verklaard doordat **tweede generatie vrouwen reeds in overgrote meerderheid getrouwd zijn en kinderen** hebben (zie tabel 15). De vrouwen uit de vergelijkingsgroep zijn in overgrote meerderheid (driekwart) nog ongetrouwd en hebben geen kinderen. Het overgrote deel van de vrouwen van de tweede generatie is vroeg getrouwd. Een op drie getrouwde vrouwen van Turkse afkomst is bijvoorbeeld al voor haar negentiende getrouwd. **Vaak met iemand uit het eigen familienetwerk.** De tweede generatie vrouwen uit de risico groep zijn twee keer zo vaak getrouwd met een familie lid. Met name de Turkse meisjes (de helft) geven aan dat zij 'aangemoedigd' zijn door hun ouders of schoonfamilie om te trouwen. Eén op de zes geeft zelf aan dat zij eigenlijk niet wilden trouwen.

De werkende tweede generatie risico vrouwen zijn conform de verwachting veel te vinden in de detailhandel, maar ook in de administratie. De vrouwen die zich op de arbeidsmarkt begeven hebben ook vaker dan de mannen een vast contract.

Apart aandacht dient te gaan naar de groep langdurig werklozen **Driekwart van de tweede generatie risico jongeren die werkloos is, is dat al meer dan een half jaar.** En de helft hiervan al meer dan ander half jaar! Hetzelfde geldt voor de vergelijkingsgroep. Gemiddeld meer dan twee jaar! De langdurig werkloze (meer dan een half jaar werkloos) risico jongeren (9%) zijn de meest problematische groep onder de risico jongeren. Vertalen we dat in echte aantallen in de twee steden dan gaat het om zo'n **375 Marokkaanse tweede generatie jongeren en 375 Turkse tweede generatie jongeren** die tot de **problematische risico jongeren** horen. Een kwart van de risico jongeren ontvangt een uitkering. Vaak betreft dit een bijstandsuitkering.

Gesubsidieerde banen zijn nauwelijks van belang voor de risico jongeren. Slechts vier van de 250 werkende tweede generatie jongeren heeft een gesubsidieerde baan. Blijkbaar worden deze jongeren niet bereikt door de instellingen van gesubsidieerde banen.

Portret Samira: een Marokkaanse tweede generatie vrouw zonder startkwalificatie

Samira is in Rotterdam geboren in 1984. Ze heeft één oudere en drie jongere broers en zussen. Ze hebben sinds hun geboorte de Nederlandse nationaliteit. Haar ouders komen uit de Rif in Noord Marokko. Haar vader is in 1987 gestorven en haar moeder, die toen pas 25 was, heeft de opvoeding van vier haar kinderen alleen voor haar rekening genomen.

Samira is ook alleenstaande moeder. Zij heeft op haar achttiende haar kind gekregen. Ze woont zelfstandig met haar zontje van drie, die overdag naar de crèche gaat. Ze heeft nog nooit betaald werk gehad en leeft van een bijstand uitkering.

Samira ging op haar vierde naar een Rooms Katholieke basisschool in de buurt, waar ongeveer driekwart van de kinderen allochtoon was. Ze is nooit blijven zitten en op haar twaalfde kreeg ze het advies door te gaan naar de Mavo. Ze ging opnieuw naar een Rooms Katholieke buurtschool met ongeveer driekwart allochtone leerlingen. Ze kwam in een brugklas Vbo-Mavo en ging in de tweede klas door op Mavo niveau. Ze is in de derde klas van school veranderd en naar het Vmbo basis

gegaan. Ook dit heeft zij niet afgemaakt. Op haar 16^e had ze “geen zin meer in school” en stopte definitief met haar opleiding, zonder diploma op zak.

Samira kon goed opschieten met haar leerkrachten en medeleerlingen. Samira heeft nooit enige extra lessen gekregen of huiswerkbegeleiding gehad. Haar moeder hielp haar nooit met huiswerk en praatte zelden met haar over school. Samira moest vaak helpen in het huishouden en oppassen. Haar oudere zus, die zelf een Hbo opleiding heeft voltooid, hielp haar wel met huiswerk en praatte veel met haar over school. Samira heeft een jongere broer die ook zonder diploma's van school is gegaan.

Samira en haar zontje wonen in een huurwoning van de woningbouw vereniging in haar oude buurt. Ongeveer een kwart van de bewoners is van Marokkaanse afkomst en dat vindt Samira fijn. Op de middelbare school waren twee van haar drie beste vriendinnen Nederlands, inmiddels heeft Samira alleen maar Marokkaanse vriendinnen. Zij heeft ook veel contact met familieleden die in Rotterdam wonen. Ze kijkt alleen naar Nederlandse tv zenders, internet gebruikt ze niet. Ze is twee maal naar Marokko op vakantie geweest de afgelopen jaren, er ooit gaan wonen wil ze zeker niet. Zij voelt een sterke Nederlandse identiteit, en haar Rotterdamse en Marokkaanse identiteit noemt ze beiden heel sterk. Ze vindt wel dat er veel racisme is in Nederland, maar heeft zelf weinig last gehad van discriminatie.

Samira vindt een opleiding en betaald werk even belangrijk voor mannen als voor vrouwen, maar ze vindt wel dat vrouwen voor de kinderen, het huishouden en de dagelijkse maaltijd moeten zorgen. Ze is opgevoed met de islam en voelt zich een moslim. Halal eet ze afhankelijk van de situatie en bidden doet ze nooit. Ze draagt ook geen hoofddoek. Ze vindt het geloof een privé-zaak tussen haar en god.

Als we het startkwalificatie criterium vanuit het perspectief van werkloosheid beoordelen lijkt dit criterium een te pessimistisch beeld op te leveren. Voor het **overgrote deel van de risico jongeren** wordt **de toegang tot de arbeidsmarkt niet belemmerd** door de lage opleiding. Betekent dit echter dat deze groep geen risico groep is? Die vraag behoeft een meer genuanceerd antwoord.

Een kwart van de tweede generatie risico jongeren heeft naar eigen zeggen regelmatig moeite om financieel rond te komen en nog eens kwart af en toe. Dit geeft aan dat het een groep is met **aanzienlijke financiële problemen** (zie tabel 12).

Dit heeft te maken met twee aanverwante zaken. De vrouwen die fulltime voor het gezin zorgen zijn vaak getrouwd met een partner die geen startkwalificatie heeft. Een kwart van de partners heeft zelfs alleen zijn lagere school afgemaakt (zie tabel 16).

Ten tweede trouwen de vrouwen uit de risico groep vaker (twee keer zo vaak) met partners die pas als huwelijkspartner naar Nederland zijn gekomen. De vrouwen die niet tot de risico groep behoren trouwen vaker met partners die weliswaar niet in Nederland zijn geboren maar wel in Nederland zijn opgegroeid.

Veel van de partners hebben dus grote moeite de Nederlandse arbeidsmarkt te betreden. Zij vormen eigenlijk “**dubbele risico huishoudens**”.

De partners van de Turkse risico mannen zijn nog lager opgeleid (zie tabel 16). Tweederde heeft geen startkwalificatie, waarvan de helft alleen de lagere school heeft voltooid.

Daar waar in Nederlandse gezinnen beide partners een deel van het inkomen binnen brengen of beiden werk zoeken is dit in de meeste Turkse en Marokkaanse risico huishoudens niet het geval. Dat maakt deze gezinnen extra kwetsbaar.

Oorzaken voor het vroegtijdig verlaten van de school

Als we naar de **redenen voor het vroegtijdig stoppen** met de opleiding kijken zien we een groot verschil tussen mannen en vrouwen. Bij de **vrouwen** geeft één op de vijf zelf aan dat ze niet door is gegaan omdat ze ging **trouwen**. Bij de mannen is dit nauwelijks een reden. De helft van de **mannen** wilde **geld** gaan **verdiene**n en is daarom gestopt. Voor de vrouwen is dit veel minder vaak (twee keer zo weinig) een reden. Eén op de vijf mannen had geen zin meer om naar school te gaan. Voor de meisjes van de Marokkaanse groep is dit ook een belangrijke reden.

Naast de redenen kunnen we ook kijken naar voorspellers van vroegtijdig schoolverlaten. Dit doen we op twee manieren. Een deel van de informatie halen we uit de analyse van de schoolloopbanen van de jongeren. Een ander deel van de informatie halen we uit het onderzoeken van mogelijke invloedrijke factoren zowel binnen als buiten het onderwijs.

Het TIES onderzoek biedt de unieke mogelijkheid om de gehele schoolloopbanen van de respondenten te reconstrueren. Het belangrijkste kenmerk van de schoolcarrières van risicjongeren is dat hun schoolloopbanen kort zijn. Maar het is een vergissing om te denken dat er dus ook weinig verschillen zijn in schoolloopbanen. Het stereotype beeld is dat deze jongeren zijn blijven zitten, zeer lage schooladviezen kregen, naar de laagste vormen van het Vmbo gaan en daarna stoppen of eventueel doorgaan naar Mbo-1 of Mbo-2, om daar uit te vallen. **De risico jongeren vormen echter een diverse groep.**

Driekwart van de tweede generatie risico jongeren is *niet* blijven zitten. Iets meer dan de helft heeft een Mavo advies of hoger gekregen en bijna de helft (44% TT en 46% MT) heeft een Vmbo-kader of theoretisch diploma of de Mavo afgerond. Een deel heeft een Mbo-3 of Mbo-4 opleiding gedaan. Zij hebben dus de **intellectuele capaciteiten voor een opleiding op het midden niveau**. Je zou hen de **'kansrijke groep onder de risico jongeren'** kunnen noemen. De vrouwen zijn meer te vinden in de kansrijke groep. Blijkbaar spelen bij hen andere dan schoolse redenen een grotere rol bij het vroegtijdig schoolverlaten. Bij de Turkse meisjes lijkt trouwen de belangrijkste reden en bij de Marokkaanse meisjes trouwen en geen zin meer in school. In de vergelijkingsgroep is de 'kansrijke groep' flink kleiner met 32%. Het laat zien dat **meer 'kansrijke' tweede generatie jongeren** uit vallen dan in de vergelijkingsgroep.

De andere helft van de groep past wel in het profiel van een 'risico jongere'. Zij moeten vaak een jaar overdoen op de basisschool, krijgen een laag advies, stromen door naar Vmbo basis of het oude Vbo en stoppen daarna of stromen in op Mbo-1 of Mbo-2.

Emine, een Turkse vrouw van de tweede generatie zonder startkwalificatie (kansrijk)

Emine is geboren in 1986 en ten tijde van het interview 20 jaar oud. Zij woont nog thuis met haar beide ouders en een 4 jaar oudere broer die ook in Nederland geboren is. Haar broer heeft een Mbo diploma. Haar vader is langdurig werkloos, haar moeder huisvrouw. De hele familie heeft de Turkse nationaliteit, maar Emine denkt er wel over de Nederlandse nationaliteit aan te vragen.

Emine heeft de basisschool zonder vertraging doorlopen op de openbare buurtschool, waar de helft van de kinderen niet van Nederlandse komaf was. Of ze ooit naar een crèche of peuterspeelzaal is gegaan weet ze niet.

Met een Havo/Vwo advies ging ze naar de middelbare school. Ze kwam in een brugklas Havo/Vwo waarin ze is blijven zitten. Omdat dit niveau te hoog was is ze, in navolging van het advies van school, van school veranderd en naar een Mavo gegaan. Haar Mavo diploma kreeg ze op haar 17^e, een advies voor een vervolgstudie kreeg ze niet. Emine is daarna begonnen aan een opleiding op Mbo-4 niveau. Ze is hier na drie jaar mee gestopt. Ze wilde eigenlijk een andere opleiding gaan volgen, maar dat is er niet van gekomen. Als reden geeft zij dat zij toch tevreden was met haar opleiding.

Uiteindelijk is dus haar hoogst behaalde diploma Mavo/Vmbo-t en is zij hiermee niet in het bezit van een startkwalificatie.

Emine heeft vanaf haar 14^e kleine baantjes in winkels van bekenden gehad. Steeds een maandje gewerkt, 10 of 20 uur per week. Ook na het stoppen met haar opleiding kon zij direct aan de slag in een tijdelijk baantje als schoonmaakster. Nu is zij sinds twee maanden op zoek naar betaald werk. Zij heeft geen uitkering en heeft grote problemen om rond te komen.

Emine is positief over haar middelbare schooltijd, tevreden over zowel de leerkrachten als haar relatie met medeleerlingen. Ze voelde zich sterk ondersteund door haar ouders. Haar ouders zijn beide zeer laag geschoold, haar moeder ging alleen naar de lagere school, haar vader alleen naar de koranschool, en praktische hulp bij huiswerk heeft zij nooit gehad. Haar ouders praatten echter vaak

met haar over school en hadden veel contact met school. Haar oudere broer speelde nauwelijks een rol wat haar opleiding betreft.

Emine woont in een arbeiderswijk waar ongeveer een kwart van de bewoners niet van Nederlandse afkomst is. Desgevraagd zou Emine liever in een wijk willen wonen waar bijna niemand van Turkse afkomst is. Dit is opvallend omdat haar drie best vriendinnen van nu Turks zijn, evenals haar drie beste vriendinnen van de middelbare school. Zij geeft ook aan dat zij haar kinderen niet naar een zwarte school zou laten gaan.

Emine zegt zich nooit gediscrimineerd te voelen, niet op school en niet op de arbeidsmarkt. Zij draagt alle bevolkingsgroepen een even warm hart toe (80 graden Celsius op een schaal van 100) en voelt een sterke Nederlandse identiteit. Haar Rotterdamse identiteit voelt zij evenals haar Turkse identiteit zelfs "heel sterk".

Emine is praktiserend moslim, draagt een hoofddoek omdat zij dit als religieuze plicht ziet, maar vindt dat dit een privé zaak tussen mens en god is. Zij is het er zelfs mee eens religieuze symbolen op school te verbieden.

Er is veel aandacht voor de uitval *in* het Mbo. Onze cijfers laten echter zien dat **uitval in de overgang naar het Mbo** net zo belangrijk is (Tabel 3). Meer dan de helft van de tweede generatie risico jongeren stopt namelijk reeds na de middelbare school. De helft doet dit met een middelbare school diploma van het Vmbo en de helft zonder diploma.

De andere helft van de tweede generatie risico jongeren gaat door op het Mbo. Vervolgens valt de ene helft van hen uit op Mbo 1 and 2 en de andere helft op Mbo 3 en 4.

Als we apart naar de kansrijke groep en de groep met leerproblemen kijken vallen een aantal zaken op. De jongeren met leerproblemen vallen meestal uit in het speciaal onderwijs of op de laagste vorm van het Vmbo. Velen gaan daarna ook niet door naar het Mbo. Diegenen die wel doorgaan komen vaak op het Mbo 1 of 2 terecht. De kansrijke groep valt bijna even zo vaak (een kwart) uit in het Voortgezet Onderwijs. De resterende groep valt uit op Mbo 3 of 4 of gaat niet door na het Vmbo. Van de bijvoorbeeld 34 kansrijke Turkse jongeren die aan het Mbo beginnen maken 27 hun Mbo opleiding niet af. Daarvan starten er maar drie weer met een andere opleiding.

We kunnen de twee groepen ook volgen naar de arbeidsmarkt. De kansrijke jongeren zijn iets minder vaak werkloos en zij starten vaker een eigen bedrijf of hebben vaak de ambitie een eigen bedrijf te starten. Zij volgen ook vaker een interne bedrijfsopleiding en maken tevens vaker promotie op hun werk. De kansrijke groep is oververtegenwoordigd in de groep met de hogere inkomens. Dat is opnieuw een bewijs dat de kansrijke groep inderdaad in de praktijk meer in zijn of haar mars heeft. De **arbeidsmarkt repareert een deel van de schade die in het onderwijs is opgelopen.**

Portret Younes: een Marokkaanse tweede generatie man zonder startkwalificatie (leerproblemen)

Younes is geboren in Amsterdam in 1971. Zijn ouders komen beiden van het platte land in Marokko. Vader is al langdurig arbeidsongeschikt, de moeder van Younes zorgt voor het huishouden. Zij zijn niet in het bezit van de Nederlandse nationaliteit, hoewel ze al bijna 40 jaar in Amsterdam wonen. Younes heeft 1 oudere zus en 6 jongere broers en zussen. Op zijn 18^e verkreeg hij de Nederlandse nationaliteit. Op zijn 19^e ging hij zelfstandig wonen in stadsdeel Westerpark. Sinds 2006 is hij getrouwd met een Marokkaanse die sinds haar derde jaar in Nederland woont en waarmee hij Nederlands spreekt. Zij hebben nu een baby'tje waar ze samen voor zorgen. Ze leven van een WW uitkering en zijn beiden op zoek naar betaald werk.

Younes ging naar het speciaal onderwijs, een school voor moeilijk lerende kinderen. Op deze school waren vrijwel geen andere allochtone kinderen. Hij heeft de school zonder te blijven zitten doorlopen en was klaar toen hij 15 was. Hij volgde het advies om naar het Vbo te gaan en kwam op een school met meer dan driekwart allochtone leerlingen. Hier heeft hij zijn Vbo diploma gehaald. Hij kreeg het

advies naar Mbo niveau 1 door te gaan. Daar is hij wel mee begonnen, maar hij heeft het niet afgemaakt. Dat was het einde van zijn schoolcarrière, waarmee Younes niet in het bezit is van een 'start kwalificatie'.

Younes heeft nooit extra lessen of huiswerkbegeleiding gehad. De ouders van Younes controleerden nooit zijn huiswerk, en hielpen hem er ook nooit mee. Dit is niet verwonderlijk omdat zij zelf ongeschoold zijn en de Nederlandse taal matig beheersen. In die tijd zijn enkele goede vrienden van Younes zonder diploma van school gegaan. Geen van zijn broers en zussen ging zonder diploma van school. Maar het hoogst behaalde diploma van zijn oudere zus is ook Vbo.

Na zijn opleiding ging Younes in Nederlandse militaire dienst. Direct na zijn afzwaaien vond hij zijn eerste baan in een winkel, maar hij vond het geen leuk werk. Hij heeft hierna verschillende banen gehad, tot hij in 2003 voor zichzelf begon als chauffeur. Dat hij hiermee is gestopt ligt er volgens hem aan dat het werk boven zijn niveau was. Inmiddels is hij 3 jaar werkloos en op zoek naar werk via vrienden. Ook heeft hij plannen een eigen bedrijf op te starten.

Younes geeft aan zich zelf nooit gediscrimineerd te hebben gevoeld op school of in zijn werk. Wel denkt hij dat er sprake is van oneerlijke behandeling van allochtonen op de arbeidsmarkt. Zijn eigen ervaringen met een oneerlijke behandeling beperken zich tot de politie. Hij denkt dat meer allochtonen hier last van hebben. Younes is tevreden in zijn Westerpark buurt en stelt dat de leefbaarheid daar vooruit gaat, het enige wat hij er mist zijn genoeg goede scholen. Hij zou zelf zijn kinderen niet naar een 'zwarte school' sturen.

Opvallend is dat zijn drie beste vrienden tijdens de middelbare schooltijd een Nederlander, een Surinamer en een Marokkaan waren en dat hij nu vrijwel alleen Marokkaanse vrienden heeft, die overigens Mbo en Hbo diploma's hebben. Younes draagt alle bevolkingsgroepen een warm hart toe (80 graden Celsius op een schaal van 100), maar gelooft dat de vriendelijkheid ten opzichte van Marokkanen is afgenomen. Hij voelt zich wel sterk Amsterdammer en Marokkaan, maar Nederlander voelt hij zich niet. Hij kijkt alleen naar Marokkaanse tv zenders en internet gebruikt hij nooit. Hij is de afgelopen 5 jaar éénmaal naar Marokko op vakantie geweest. Hij sluit niet uit dat ze in de toekomst in Marokko zullen gaan wonen.

Younes is praktiserend moslim, net als zijn vrouw. Zij draagt een hoofddoek, omdat ze dit als een religieuze plicht zien. Younes heeft de afgelopen verkiezingen SP gestemd en benoemt zichzelf dan ook links. Hij is ook op het gebied van de rolverdeling tussen de seksen progressief en hij en zijn vrouw verdelen de taken in huis gelijk.

Desgevraagd zegt hij ontevreden te zijn met zijn opleidingsniveau en arbeidsloopbaan.

Beleidsadviezen

Het label *risico jongeren* dat vaak op de jongeren zonder startkwalificatie wordt geplakt moet gezien de uitkomsten van dit onderzoek nog eens tegen het licht worden gehouden. De meerderheid van de mannen uit de risico groep heeft werk. En kwart verdient zelfs een modaal inkomen. Het ontbreken van een startkwalificatie leidt dus niet automatisch tot een slechte maatschappelijk positie.

Een kleine groep jongeren zonder startkwalificatie is langdurig werkloos. Het gaat om zo'n 750 tweede generatie jongeren per stad. Blijkbaar is er voor hen geen sluitend traject van school of werk. Als zij geen uitkering hebben staan zij ook nergens geregistreerd. Het begint er dus mee deze jongeren in kaart te brengen. Gezien de diversiteit van de groep (werkloze vrouwen met kinderen, jongeren met leerproblemen en kansrijke jongeren die vroegtijdig zijn uitgevallen) is **een traject op maat** met individuele begeleiding de meest voor de hand liggende benadering. Gezien hun aantal moet dit haalbaar zijn. Men zou kunnen denken aan een duizend banenplan zoals dat eerder voor de Molukse jongeren succesvol is ingezet.

Een **vroege signalering** van **potentiële risico jongeren** is belangrijk voor preventief beleid in de school context. Daarbij moet aangesloten worden bij de diversiteit in type risico jongere.

1. Indicatoren voor risico jongeren met leerproblemen zijn: zitten blijven op de basisschool; een indicatie als zorg leerling (Lwoo); doorverwijzing naar speciaal onderwijs.
2. Indicatoren risico leerlingen die geen leerproblemen hebben zijn: zitten blijven op de middelbare school, veranderen van middelbare school; gedragsproblemen.
3. Specifieke indicatoren meisjes in de risico groep zijn; zitten blijven op de middelbare school, veranderen van middelbare school; meer conservatieve houding van de meisjes en hun familie netwerk ten opzichte van rolpatronen; gebrek aan zelfvertrouwen en doelgerichtheid.

De onderzoeksgegevens over de schoolloopbanen van de risico jongeren laten glashelder zien dat er een **probleem** is met de **doorlopende leerlijn tussen Vmbo en Mbo**. De helft van de jongeren zonder startkwalificatie maakt óf het Vmbo niet af óf gaat niet door op het Mbo. De conclusie kan dan ook helder zijn. Hier zit een structureel probleem in ons onderwijssysteem. De oplossing is evenzo evident: Vmbo praktijkonderwijs en Vmbo-basis dienen samen met Mbo 1 en 2 een *doorlopende* leerlijn te vormen. De experimenten met zogenaamde vijf of zesjarige vakcolleges lijken hoopgevend. De intensieve begeleiding van het Voortgezet Onderwijs, die vaker uitval voorkomt, dient voor deze groep door te lopen op het Mbo. Het is ook eigenlijk niet uit te leggen dat wij in feite de moeilijkste leerlingen juist het kortst in een schoolse omgeving koesteren, terwijl we de Havo en Vwo leerlingen wel tot hun 17^e of 18^e op die manier vasthouden.

Een ander structureel probleem betreft het gegeven dat het VO wel **individueel en speciaal onderwijs** kent terwijl het **Mbo** dat niet heeft. Dit terwijl we wel verwachten dat ook leerlingen met leerproblemen een startkwalificatie moeten halen. Dat gaat dan ook niet goed. Zij vallen in een situatie met minder begeleiding inderdaad vaak uit. Deze jongeren kunnen vroegtijdig worden gesignaleerd, zoals blijkt uit hun schoolloopbaan gegevens. Op de basisschool zijn zij vaak al blijven zitten en zijn zij geïndiceerd als zorgleerlingen (Lwoo).

Opvallend is dat de arbeidsmarkt een belangrijke integrerende functie heeft voor een deel van de risico jongeren. De bedrijven lijken er goed in te slagen ook deze 'problematische' groep verder op te leiden. Dat werpt de vraag op of **bedrijven** veel systematischer moeten worden ingeschakeld bij het **opleiden van deze jongeren**. In andere landen (Frankrijk, Duitsland en Engeland) is dit ook meer de praktijk.

Portret Aslan, een Turkse tweede generatie man zonder startkwalificatie

Aslan is geboren in Amsterdam in 1981. Hij is de jongste van vier kinderen. Hij kreeg de Nederlandse nationaliteit bij zijn geboorte en heeft ook de Turkse nationaliteit. Zijn ouders komen uit een grote stad in Turkije. Zijn vader heeft het gezin na 21 jaar huwelijk verlaten in 1985 en is terug gekeerd naar Turkije. Aslan's moeder is nooit naar school gegaan, maar spreekt redelijk Nederlands en kan ook lezen en schrijven. Zij is arbeidsongeschikt. Op zijn 22^e is Aslan zelfstandig gaan wonen, omdat hij problemen met zijn moeder had.

Op zijn vierde ging Aslan naar de openbare basisschool in de buurt. Ongeveer driekwart van de leerlingen was allochtoon. Hij is nooit blijven zitten en hij ging op zijn 12^e naar een Protestant - Christelijke Vbo school waar ook ongeveer driekwart van de leerlingen allochtoon was. Op zijn 17^e verliet hij de school met het Vbo diploma op zak. Hij volgde het advies om naar het KMBO te gaan. Dit heeft hij niet afgemaakt. Hij vond de school niet prettig en had problemen met de leerkrachten. Hij kreeg geen advies voor een andere opleiding en hier eindigt zijn schoolloopbaan. Aslan had geen zin meer om naar school te gaan, hij wilde werken en geld verdienen. Zijn hoogst behaalde diploma is dus Vbo-handel en hij is hiermee niet in het bezit van een startkwalificatie.

Aslan kreeg nooit bijles of huiswerkbegeleiding. Hij kon weliswaar goed opschieten met de meeste leerkrachten, maar hij geeft aan dat ze hem geen extra hulp gaven als hij die nodig had. Door sommige leerkrachten voelde hij zich oneerlijk behandeld op grond van zijn afkomst. Hij had in die tijd vrienden die vroegtijdig stopten met school.

Aslan woont in een middenklasse buurt in Amsterdam, waar ongeveer een kwart van de bewoners van Turkse afkomst is. Hij is gehecht aan de buurt en heeft goed contact met de burens. Hij verwacht echter dat de leefbaarheid in zijn buurt achteruitgaat. Er zijn volgens hem ook niet voldoende goede scholen. Hij zou zelf wel zijn kinderen naar een zwarte school sturen. Volgens hem is de verhouding tussen Turken en Nederlanders de afgelopen jaren vriendelijker geworden. Zijn eigen gevoelens voor alle verschillende bevolkingsgroepen zijn neutraal (50 graden Celsius op een schaal van 100).

Aslan spreekt met zijn familie en vrienden Nederlands. Hij kijkt alleen Nederlandse tv zenders en gebruikt het internet voor informatie over Turkije. Hij is er de afgelopen 5 jaar één keer op vakantie geweest. Aslan wil zeker niet in Turkije gaan wonen. Hij is lid van een Turkse sportvereniging. Hij is niet religieus opgevoed en heeft nu ook geen religie. Hij vindt een goede opleiding en betaald werk voor vrouwen even belangrijk als voor mannen.

Aslan is nu drie jaar werkloos en op zoek naar betaald werk. Hij leeft van een bijstandsuitkering en hoewel hij ook een lening heeft geeft hij aan dat hij er van rond kan komen. Nadat hij destijds stopte met school vond hij direct werk in een groothandel. Hij had hierna een hele reeks voltijds banen met tijdelijke contracten, zijn laatste functie was postkamer medewerker bij een groot bedrijf. Deze baan vond hij via een uitzendbureau. "Volstrekt ontevreden" is Aslan over zowel het verloop van zijn onderwijs loopbaan als over zijn carrière.

De hoog opgeleide jongeren

Succesvolle Turkse en Marokkaanse jongeren in het onderwijs waren zo'n tien of vijftien jaar geleden nog totaal onzichtbaar. Onderzoek naar deze groep was afwezig en in de media waren zij nog niet 'ontdekt' (Crul 2000). Maar ook toen waren zij er al wel degelijk. Zo'n vijftien procent van de jongeren van Turkse of Marokkaanse afkomst in de relevante leeftijdsgroep was te vinden in het hoger onderwijs. In vijftien jaar is hun percentage in het hoger onderwijs verdubbeld (Jennissens and Hartgers 2006, 20). Vooral de **stijging van het aantal vrouwen in het hoger onderwijs is spectaculair**. Intergenerationeel gezien is de mobiliteit van meisjes ook het sterkst. Vergeleken bij hun moeders, die veelal nauwelijks of geen scholing hebben gevolgd, hebben de **meisjes de grootste sprong gemaakt**. Het overgrote deel van de hoogopgeleide tweede generatie jongeren is te vinden op het hoger beroepsonderwijs. Van alle tweede generatie jongeren uit ons survey is een kleine **dertig procent** op dit moment **actief in het hoger onderwijs** of zij hebben reeds een hoger onderwijs diploma behaald (tabel 17). Het gaat per stad om ongeveer 3500 hoog opgeleide tweede generatie jongeren en hun aantal zal elk jaar met enkele honderden toenemen.

De groep hoog opgeleide jongeren overtreft in aantal de groep jongeren zonder startkwalificatie. Dat is opmerkelijk gezien de bestaande beelden van de groep: meestal worden Turkse en Marokkaanse jongeren in een adem genoemd met problemen. Dat beeld dient gezien onze cijfers bijgesteld te worden. **Succesvolle jongeren overtreffen de risico jongeren in aantal**.

Het overgrote deel (zo'n 85%) van de hoog opgeleide jongeren is 'eigen kweek' uit de beide steden. Zij zijn in Amsterdam of Rotterdam geboren en getogen. De meerderheid van de jongeren uit de vergelijkingsgroep is juist een 'nieuwkomer': zij zijn van elders verhuisd naar de steden om er te studeren.

Bijna de helft van de tweede generatie jongeren is via de lange weg het hoger onderwijs ingestroomd. In de vergelijkingsgroep gaat het om een op de vijf jongeren. De meeste jongeren op de lange route zijn gestart op het Vbo of de Mavo, vervolgens het Mbo ingestroomd en via de vierjarige opleiding in het Hbo ingestroomd. Een route die drie jaar langer duurt dan de directe toegang tot het Hbo. De andere langere route loopt via Mavo naar Havo en het Hbo. Opvallend is dat veel meer meisjes dan jongens in de tweede generatie groep de lange route hebben gevolgd, terwijl dat voor de vergelijkingsgroep andersom is. Met name tweede generatie meisjes van Marokkaanse afkomst nemen opvallend vaak (twee keer zo vaak als de jongens van Marokkaanse afkomst) de indirecte route.

De grote groep van hoog opgeleiden die via het Vmbo de lange weg heeft afgelegd roept vragen op over de **selectie na de basisschool**. Er zijn twee mogelijkheden: deze jongeren zijn allemaal laatbloeiers en zij profiteren aldus van het stap voor stap opklimmen op de onderwijsladder of zij zijn aan het eind van de basisschool onderschat. Voor beide mogelijkheden is wat te zeggen. Het is goed mogelijk dat kinderen van Marokkaanse en Turkse afkomst meer tijd nodig hebben om hun aanvankelijke achterstand in te halen. Via de lange weg kunnen zij dit doen. Aan de andere kant baart het grote aantal dat via deze weg is gekomen zorgen over de selectiviteit. Het is waarschijnlijk dat een groot deel van deze jongeren er ook via de korte weg had kunnen komen.

Portret Meral, een hoogopgeleide Turkse tweede generatie vrouw die de lange route heeft doorlopen.

Meral is geboren in Amsterdam in 1980. Zij ging op haar 18^e zelfstandig wonen vanwege haar studie, maar woont inmiddels weer in het ouderlijk huis met haar beide ouders en haar jongere broer die 20 is. Haar oudere broer, die een Mbo diploma heeft, woont zelfstandig. Haar ouders hebben beide zowel de Nederlandse als de Turkse nationaliteit sinds 1994, net als Meral. Merals ouders zijn allebei alleen naar de lagere school geweest. Ze spreken nauwelijks Nederlands. Haar vader is al langdurig arbeidsongeschikt, haar moeder zorgt voor het huishouden.

Meral ging op haar 4^e naar de openbare basisschool in de buurt, waar haar broers ook heen gingen. Driekwart van de leerlingen was allochtoon. Ze bleef nooit zitten en kreeg een Mavo advies. Ze ging naar een brede brugklas, dus voor Mavo/Havo/Vwo, op dezelfde middelbare school waar haar broers ook heengingen en waar de leerlingenpopulatie ook voor ongeveer 75% uit allochtonen bestond. Ze deed de Mavo en behaalde haar diploma op haar 16^e. Meral kreeg nooit extra begeleiding en ging niet naar huiswerkklassen. Ze kon goed opschieten met haar leerkrachten en met de andere leerlingen. Ze had in die tijd wel vriendinnen die zonder diploma van school gingen. Haar ouders noemt ze belangrijk in de ondersteuning van haar opleiding, haar leerkrachten echter helemaal niet.

Ze kreeg geen advies voor een vervolgopleiding, maar ging door naar het Mbo, dat ze op haar 19^e afsloot met een diploma, waarna ze doorstroomde naar een verkorte Hbo die ze op haar 20^e afrondde. Hierna is ze begonnen op de Universiteit waar ze inmiddels haar kandidaats rechten heeft gehaald en nog verder studeert. Meral is tevreden over haar opleidingsniveau. Ze vindt echter dat het Nederlandse onderwijs geen gelijke kansen aan iedereen biedt.

Naast haar studie werkt Meral 16 uur per week in vaste dienst bij een groot bedrijf in de financiële dienstverlening. Ze vond deze baan via het internet. Hiervoor heeft ze 5 andere banen gehad. Haar eerste baan vond ze via een uitzend bureau. Ze werkte toen 30 uur per week, maar stopte vanwege haar studie. Ze is sinds het afronden van haar school nog nooit werkloos geweest. Haar carrière verloopt volgens haarzelf zoals verwacht. Meral is wel op zoek naar een betere baan, met meer uitdaging.

Meral heeft nu geen partner. Ze heeft een in Nederland geboren Turkse vriend gehad toen ze 19 was. Ze is lid van een studenten vereniging en van een sport vereniging, beide niet specifiek op Turken gericht. Ze heeft progressieve ideeën over de rolverdeling tussen de seksen, maar vindt wel dat vrouwen met kleine kinderen niet zouden moeten werken. Maar Meral vindt bijvoorbeeld wel dat seks voor het huwelijk acceptabel is. Ze is islamitisch opgevoed, maar is zelf niet religieus. Ze is er een uitgesproken voorstander van alle religieuze symbolen op scholen te verbieden. Bij de laatste verkiezingen stemde ze PvdA.

Meral heeft even warme gevoelens voor alle verschillende bevolkingsgroepen. Ze woont naar tevredenheid in een overwegend witte buurt, en daar is ze tevreden over. Haar kinderen zou ze echter wel naar een school met meer dan 50% allochtone leerlingen sturen. Desgevraagd noemt zij zowel haar Nederlandse als haar Amsterdamse identiteit zwak, en haar Turkse en Europese identiteit heel sterk.

De helft van de hoog opgeleide jongeren in ons survey zit op dit moment nog in het onderwijs en de helft is reeds (parttime) de arbeidsmarkt op gegaan. De **tweede generatie** jongeren zijn **oververtegenwoordigd op studies die goed in de arbeidsmarkt liggen**. Eén op de vijf studenten zit of heeft gezeten op een opleiding met het profiel Economie en Maatschappij en zo'n tien procent is te vinden in Bedrijfskunde en Rechten. Verder doet de Onderwijsopleiding het met bijna tien procent ook goed. De tweede generatie is ondervertegenwoordigd in Kunstenonderwijs en Taal en Gedragwetenschappen. Studies die een stuk minder zekerheid bieden op een baan.

De eerste groep tweede generatie jongeren heeft reeds de transitie naar de arbeidsmarkt gemaakt. De transitie naar de arbeidsmarkt markeert doorgaans een belangrijk beslissingsmoment in de levensloop. Het is een knooppunt van keuze momenten rond gezinsvorming, baan keuzes en keuzes rond de (definitieve) vestigingsplaats. Is, zo kan men zich afvragen, succes in het onderwijs ook synoniem met **maatschappelijk succes**. Die vraag kan nog maar ten dele beantwoord worden omdat slecht een derde van de hoog opgeleide jongeren al volledig de transitie naar de arbeidsmarkt heeft gemaakt. Kijken we naar deze kleinere groep van voorlopers dan is het **algemene beeld positief**. De werkloosheid is weliswaar hoger dan onder de vergelijkingsgroep, maar toch zeer gering (tabel 18). De gemiddelde werkloosheidsduur onder de werklozen is zeer kort: rond de twee maanden (tabel 19). Men kan zonder meer stellen dat een hogere opleiding de kans op werk voor tweede generatie jongeren sterk vergroot. Vergeleken met de risico jongeren is hun kans op werkloosheid drie tot vier keer zo klein. **Langdurige werkloosheid komt onder hoog opgeleide jongeren nauwelijks voor**.

Eén op de vijf tweede generatie jongeren heeft een leidinggevende positie. Dat is gelijk aan het aandeel in de vergelijkingsgroep. De meerderheid geeft leiding aan minder dan tien mensen. De tweede generatie jongeren zijn via dezelfde kanalen aan hun baan gekomen als de vergelijkingsgroep. De helft van de tweede generatie jongeren heeft zijn huidige baan pas korter dan drie jaar.

Enigszins tegenvallend is hun inkomensniveau (tabel 20). Zij verdienen beduidend minder dan de jongeren uit de vergelijkingsgroep. Dat kan echter voor een belangrijk deel verklaard worden doordat zij korter actief zijn op de arbeidsmarkt en minder vaak universitair geschoold.

De meeste hoog opgeleide jongeren zijn nog niet getrouwd: een kwart van de Turkse tweede generatie en 17% van de Marokkaanse tweede generatie. Zij stellen het huwelijk en het krijgen van kinderen uit tot na het afstuderen. Ook na het huwelijk blijven de meeste vrouwen (parttime) actief op de arbeidsmarkt. Een duidelijk verschil met de vrouwen uit de risico groep. De helft van de getrouwde hoog opgeleide jongeren trouwt iemand die zelf ook hoog opgeleid is. Meestal iemand die in Turkije of Marokko geboren is, maar dat is ook redelijk vaak (resp. een kwart en een derde van de TT en MT) iemand die in Nederland is opgegroeid. De overgrote meerderheid van de partners is eveneens actief op de arbeidsmarkt. Het gaat hier dus om hoog opgeleide twee verdiemers (tabel 22). Zij vormen een kapitaalkrachtige groep. In een flink deel van de **twee verdienende huishoudens** wordt **netto meer dan 3000 Euro per maand** verdiend. Een derde van de hoog opgeleide jongeren die reeds de transitie naar de arbeidsmarkt heeft gemaakt bewoont een koopwoning (tabel 21). Met name de tweede generatie Turkse jongeren scoren hoog in deze categorie. Gezien de hoge prijzen van koopwoningen in de twee steden is dat zeer opmerkelijk. Dit duidt op een **aanzienlijke kapitaalkrachtigheid onder deze groep**.

Portret Rachid: een hoogopgeleide Marokkaanse tweede generatie man (directe route naar het hoger onderwijs).

Rachid is geboren in Rotterdam in 1978. Zijn ouders komen allebei uit de Rif en zijn beide nooit naar school geweest. Ze kunnen niet lezen en schrijven. Rachid heeft 4 oudere en 4 jongere broers en zussen, waarvan er zowel een aantal naar het Hbo ging als een aantal zonder diploma het onderwijs verliet. In 2001 verkreeg Rachid de Nederlandse nationaliteit. In datzelfde jaar is hij getrouwd met een Marokkaanse vrouw die hij op vakantie in Marokko heeft leren kennen. Een jaar later is zij bij hem komen wonen in Rotterdam. Ze wonen met hun 3 jaar oude zoontje in een nieuwbouw koopwoning in de arbeidersbuurt waar Rachid is opgegroeid. Hij heeft het idee dat de leefbaarheid er op vooruit gaat in zijn buurt. Hij voelt zich er prettig en heeft goed contact met de burens.

Rachid ging op zijn vierde naar de openbare buurtschool, waar de leerlingenpopulatie voor ongeveer driekwart uit allochtonen bestond. Een peuterspeelzaal bezocht hij niet. Hij is nooit blijven zitten en op zijn twaalfde kreeg hij een Havo/Vwo advies. Hij ging naar een Havo/ Vwo brugklas en ging daarna door op Havo niveau. Op zijn zestiende was hij klaar en hij volgde het advies om door te gaan met Hbo. Deze opleiding heeft hij afgemaakt. Rachid is na het Hbo verder gegaan op de Universiteit en hij is nog bezig met zijn studie Economie.

Voor zijn middelbare school werd gekozen omdat zijn broers en zussen er ook heen gingen. De leerling populatie bestond ook hier uit ongeveer 75% allochtone leerlingen. Rachid kon goed opschieten met zowel leerkrachten als medeleerlingen. Hij heeft nooit extra begeleiding gehad of huiswerkklassen gevolgd. In die tijd zijn een paar goede vrienden van hem zonder diploma van school gegaan. Zijn ouders controleerden vaak of hij huiswerk maakte, helpen met zijn huiswerk konden zij niet. Ook van zijn oudere broers en zussen ontving hij zelden hulp. De hulp en ondersteuning van zijn docenten heeft hij wel als belangrijk ervaren.

Zodra Rachid werk ging zoeken in 2001 vond hij een vaste baan, via een open sollicitatie. Hij werkt, naast zijn studie, 36 uur per week. Hij heeft op zijn werk cursussen gevolgd en promotie gemaakt. Hij wil graag een eigen bedrijf beginnen. Hij verdient rond de 2500 euro, waarvan het gezin naar zijn zeggen rond kan komen.

De vrouw van Rachid is op haar 19^e naar Nederland gekomen. Ze heeft een Mbo diploma, maar heeft nog nooit gewerkt. Ze zorgt voor hun zoontje en Rachid en zij willen nu graag meer kinderen. Rachid en zijn vrouw zijn praktiserend moslims. Zij draagt een hoofddoek, hij gaat wekelijks naar de moskee. Zijn vrouw zorgt voor alle huishoudelijke taken, hij voor de administratie en de financiën en hij is tevreden met deze rolverdeling.

Met zijn vrouw spreekt Rachid Marokkaans, met zijn broers en zussen en vrienden Nederlands. Hij kijkt vrijwel alleen naar Nederlandse tv. Het internet gebruikt hij intensief voor werk en studie, maar ook om op de hoogte te blijven van zaken in Marokko of op het gebied van religie. Hij gaat elk jaar op vakantie naar Marokko en sluit niet uit er in de toekomst ooit te gaan wonen. Rachid heeft positieve gevoelens ten opzichte van alle bevolkingsgroepen in Nederland en vindt ook dat de verhoudingen over het algemeen vriendelijk zijn, maar stelt wel dat de houding ten opzichte van Marokkanen de afgelopen jaren iets onvriendelijker is geworden. Zijn Rotterdamse identiteit noemt hij "sterk", Marokkaans en Berbers voelt hij zich "heel sterk".

De meerderheid van de jongeren die nog studeren woont in het ouderlijk huis. Dat is voor de hand liggend omdat zij meestal ook in Amsterdam of Rotterdam zijn geboren en opgegroeid. Zij wonen dus nog in de 'migranten buurten'. De vraag is echter of zij in deze buurten blijven wonen. Vertrekken zij niet zodra zij een eigen (aanzienlijk) inkomen verwerven? Zullen zij naar de betere buurten vertrekken of zelfs de stad verlaten naar randgemeentes of vinx locaties? Deze vraag is natuurlijk van belang voor de steden. Steden zijn in het algemeen bezorgd over het wegtrekken van de middenklasse, maar wellicht extra bezorgd over het wegtrekken van de allochtone hoog opgeleide middenklasse. Daar waar de sterke sociaal-economische polarisatie in de steden een kleur heeft, is het bestaan van een **allochtone bovenlaag** wellicht van extra belang. Sommigen ponereren dat zij als het noodzakelijk cement

kunnen fungeren voor de samenleving anderen zijn daar sceptisch over (Zie voor de discussie hierover Veldboer e.a. 2007, 11; Burgers 2008).

We zien inderdaad dat een deel van de groep met een eigen inkomen vertrekt uit hun oude buurt of dat zij wensen te vertrekken naar een buurt met minder leden van de eigen etnische groep. Er is echter ook een groep die tevreden is in de eigen wijk en die de bevolkingssamenstelling niet als een probleem ervaart. De wens om een **eigen koopwoning** te bewonen, die onder deze groep groot is, speelt tevens een belangrijke rol in hun beslissing. In de ontwikkeling van de wijken zal dus rekening gehouden moeten worden met deze wens wil men deze Turkse en Marokkaanse middenklasse behouden.

Vervolgens is het de vraag of de opkomende allochtone middenklasse zich ook daadwerkelijk wil inzetten als **actieve burgers** en als woordvoerder van haar eigen gemeenschap. Dit kan vorm aannemen omdat zij actief zijn in vrijwilligers organisaties, in de lokale politiek, op buurtniveau of in het ambtelijk apparaat. We hebben gekeken of de hoog opgeleiden in ons survey een rol van betekenis spelen op dit vlak. Dit is inderdaad het geval. Zij zijn vaak in overheidsdienst te vinden. Veel vaker dan de vergelijkingsgroep werken zij ook in Amsterdam en Rotterdam. Bijna **de helft van de hoogopgeleide jongeren van Marokkaanse afkomst werkt bij de overheid** (als ambtenaar, onderwijzer, actief in gezondheidszorg en welzijn). Dat is ruim meer dan in de vergelijkingsgroep. Het verschil zit hem vooral in het hoge aandeel ambtenaren. De Turkse hoogopgeleiden werken even vaak als de vergelijkingsgroep in overheidsdienst. Opvallend ook is de grote groep (twee keer zo vaak als de vergelijkingsgroep) die in de financiële dienstverlening werkt.

De hoog opgeleide tweede generatie jongeren stemmen iets minder vaak en zijn ook iets minder vaak **actief in maatschappelijk organisaties** dan de hoog opgeleide vergelijkingsgroep. Maar wel veel vaker dan de niet hoog opgeleide tweede generatie jongeren. De hoog opgeleiden zijn actief op cultureel en religieus terrein maar ook in buurt, politieke en andere maatschappelijk organisaties. Indirect (zie paragraaf over midden groep hierna) weten we dat zij ook veel hulp en ondersteuning geven aan anderen in hun familie. Vervullen zij ook een emancipatoire rol in hun gemeenschap? Zij zijn **aanzienlijk progressiever in hun ideeën over vrouwenemancipatie, seksualiteit** en bijvoorbeeld abortus en zij zijn in grote meerderheid voor een **scheiding tussen kerk en staat** (zie tabellen 23 tot en met 29). Van de hoog opgeleide vrouwen van Turkse afkomst draagt een kwart een hoofddoek en van de hoog opgeleide vrouwen van Marokkaanse afkomst een derde. De niet hoog opgeleide vrouwen dragen resp. twee keer and ander half keer zo vaak een hoofddoek. Met name de hoog opgeleide Turkse en Marokkaanse vrouwen vallen op door hun sterke emancipatoire ideeën.

Steeds meer hoog opgeleide tweede generatie jongeren worden zichtbaar in belangrijke posities. De Turkse tweede generatie Gülden Ilmas is al jaren het boegbeeld van de lokale televisie zender AT 5. Documentaire maakster Myriam Sahraoui is lid van de Adviesraad Diversiteit en Integratie van de gemeente Amsterdam en tevens één van de oprichters van het platform Zina. Serdar Manuvoglu is organisator van de populaire Pera clubavonden in Paradiso en initiator van Pink Istanbul. De Turkse tweede generatie Huseyin Asma is voorzitter van De Witte Tulp, de stichting die ondersteuning geeft aan zo'n 750 leerlingen in het basis en Voortgezet Onderwijs in Amsterdam. Hij is tevens directeur van het nieuwe Cosmicus Monterssori College in Amsterdam. De Amsterdamse Miriyam Aouragh is een van de drijvende krachten achter Nederland Bekent Kleur en tevens een van de eerste aan de UvA gepromoveerde tweede generatie jongeren. Een deel van de hoog opgeleide tweede generatie vervult dus zowel in woord als daad een belangrijke rol.

Van alle groepen zijn zij ook daadwerkelijk het meest **multicultureel**. Gemiddeld is onder hun drie beste vrienden een kwart van Nederlandse afkomst, de helft van hun eigen afkomst en de resterende groep is of Turks of Marokkaans of Surinaams. De drie beste vrienden in de vergelijkingsgroep van hoogopgeleiden zijn in 85% van de gevallen van Nederlands afkomst. Van de 789 vrienden van de hoogopgeleide vergelijkingsgroep zijn er welgeteld 25 van Turkse of Marokkaanse afkomst. Het **initiatief tot het bouwen van bruggen** tussen de groepen ligt in de praktijk **bij de tweede generatie jongeren**.

Beleidsadviezen

Het gaat goed met de hoog opgeleide tweede generatie jongeren. Zij vormen in al hun kenmerken een nieuwe allochtone midden klasse in wording. Zij lijken eigenlijk steeds meer op de hoogopgeleide jongeren uit de vergelijkingsgroep. In politiek en maatschappelijk opzicht spelen zij ook de rol van voorhoede in hun gemeenschap. Zij lopen voorop in de verandering van rolpatronen (zowel in hun opvattingen als in hun gedrag) en maken als eerste de stap naar koopwoningen in 'witte' buurten en komen als eerste binnen op hoge posities in het bedrijfsleven en bij de overheid. Zij zijn politiek betrokken en maatschappelijk geëngageerd. In heikle kwesties zoals man/vrouw verhoudingen, seksualiteit, abortus of de scheiding tussen kerk en staat nemen zij het vaakst progressieve posities in. Zij doen dat ook vaak in georganiseerd verband. Zij voelen zich sterk Amsterdammer cq. Rotterdammer en voelen zich thuis in de multiculturele samenleving.

Deze **nieuwe en snel groeiende groep heeft de twee steden** dan ook **een hoop te bieden**. Het feit dat zij voor het overgrote deel in Amsterdam en Rotterdam zijn geboren en getogen bindt hen extra aan de stad. De enige reden voor hun vertrek zou kunnen zijn dat zij op zoek naar koopwoningen de vinex wijken verkiezen. Aangezien zij over het algemeen ook economisch verbonden zijn aan de stad zullen zij in ieder geval kiezen voor een dichtbij de stad gelegen locatie.

Een andere vraag is of **de steden** wel voldoende **gebruik maken van de potentie onder deze groep?** Worden zij betrokken bij de ingrijpende herstructureringen die in hun woonbuurten plaats vinden? Nodigt de politiek hen uit deel te nemen aan het politieke proces of worden zij gevraagd voor maatschappelijk en economische denktanks in de steden?

De analyse van schoolloopbanen van hoog opgeleide jongeren laat zien dat een hoop talent aan het **eind van de basisschool** niet erkend wordt. De **selectie komt te vroeg of de selectie mechanismen zijn ontoereikend**. Een deel van dit niet herkende talent werd in Nederland eerder nog via de brede brugklas opgespoord en naar de Havo of het Vwo geleid. Op dit moment is er in Amsterdam nog maar één school met een echte brede brugklas (Crul e.a. 2007). Tegelijkertijd is de overstap van Mavo naar Havo door de vorming van het studiehuis aanzienlijk bemoeilijkt. Juist die routes die jarenlang voor verschillende achterstandsgroepen de **succesroutes** waren zijn **in de afgelopen tien jaar afgeschaft**. Het betekent dat deze groep óf via de lange weg (drie jaar extra) het hoger onderwijs alsnog bereikt, óf dat hun talent verloren gaat. Het levert ons de paradoxale situatie op dat we honderden miljoenen besteden aan hulp aan achterstandleerlingen terwijl wij tegelijkertijd de bewezen succesroutes hebben afgeschaft.

Het onderwijs is op kleine schaal bezig om de gevolgen van het afschaffen van succesroutes te **repareren**. De meest kansrijke initiatieven zijn de zogenaamde **kopklassen en de kansklassen**. De schaal waarop deze worden ingezet is nog zeer beperkt. Sommige scholen zijn ook bezig om de zeer bemoeilijkte **overstap van Mavo naar Havo te repareren**. Het resultaat is dat de doorstroom van Mavo naar Havo in de laatste jaren weer stijgt (Onderwijsraad 2005).

Door het afschaffen van de brede brugklas en de route via de Mavo naar de Havo is het belang van de selectie aan het eind van de basisschool enorm toe genomen. In de afgelopen tijd is van verschillende kanten via onderzoek aangetoond dat juist onder de allochtone groepen er veel mis gaat in de school advisering (DMO 2007a; 2007b; Van der Bunt 2006; O+S en MARE 2004). Dit verdient daarom nogmaals aandacht.

De Midden Groep

Het TIES onderzoek maakt het mogelijk om schoolloopbanen van jongeren nauwkeurig te reconstrueren. Mede hierdoor kunnen we een beter onderscheid maken tussen de verschillende factoren die school succes beïnvloeden. Zo zien we aan de ene kant een

groep die aan het eind van de basisschool een hoog schooladvies krijgt. Zij zijn ondanks de achterstandssituatie, waarmee ook zij op de basisschool zijn begonnen, er toch in geslaagd om hoog te eindigen. Deze groep stroomt direct via het middelbaar onderwijs het hoger onderwijs is. Dit zijn (buitengewoon) slimme kinderen. **Intellectuele aanleg of verborgen talent in combinatie met hard werken** speelt hierbij een belangrijke rol. Het gaat om ongeveer **twintig procent van de tweede generatie jongeren**. Aan de andere kant van het onderwijs spectrum vinden we de **jongeren met (grote) leerproblemen**. Zij blijven vaak al in het basisonderwijs zitten, worden al vroeg herkend als zorgleerlingen en krijgen de laagste adviezen aan het eind van de basisschool. In het voortgezet onderwijs zijn zij sterk oververtegenwoordigd in het individueel en speciaal onderwijs en op het Vmbo-basis. In het algemeen blijven zij ook maar kort op school. Ook bij hen speelt aanleg een belangrijke rol. Het gaat hierbij om zo'n **15 procent van de jongeren**.

De rest van de jongeren zit ergens tussen de twee groepen in. De scheidslijn tussen succes en falen is bijzonder dun voor hen. **Driekwart van tweede generatie jongeren stroomt na het Vmbo het Mbo in**. Gezien de omvang van deze groep kan je stellen dat de toekomst van de tweede generatie op het Mbo wordt beslist. Dat is zowel positief als negatief. Het Mbo is een belangrijk instrument voor succes. Veel jongeren gebruiken het Mbo als opstap naar het Hbo. Het stap voor stap opklimmen via het beroepsonderwijs is kenmerkend voor het Nederlandse onderwijssysteem. Nergens in Europa bestaat een vergelijkbaar systeem (Crul 2008). Tegelijkertijd is het Mbo ook de uitvalmachine van het Nederlandse onderwijssysteem (Crul e.a 2007). Met name de Mbo 1 en 2 opleidingen zijn berucht om hun hoge uitval percentages. Jongeren die uitvallen in het Mbo zonder een diploma te behalen worden officieel als risico jongeren beschouwd, zij hebben immers geen startkwalificatie.

De bovenstaande typering is in sterke mate van toepassing voor jongeren van de tweede generatie. Zij gebruiken als geen andere groep het Mbo als springplank voor het Hbo en tegelijkertijd is er geen andere groep waarbij de uitval in het Mbo zo hoog is. In de steden Amsterdam en Rotterdam zijn de tweede generatie Turkse en Marokkaanse jongeren ook in volume de grotere groepen op het Mbo.

Voor de ontwikkeling van beleid is de rol die het Mbo, zowel in positieve als negatieve zin, speelt dus essentieel. Eerst zullen we bekijken waarom een deel van de middengroep (jongeren met gemiddelde leer kwaliteiten die een opleiding Mavo of Vmbo-theoretisch of kader volgt na de brugklas) doorstroomt naar het Hbo, terwijl een ander deel met dezelfde middelbare school opleiding het Mbo zonder diploma verlaat. Ter herinnering nog even de cijfers: bijna de helft van de risico jongeren heeft Mavo of Vmbo-theoretisch of kader gevolgd na de brugklas. Tegelijkertijd heeft ook bijna de helft van de hoogopgeleide jongeren een dergelijke route gevolgd. Het grootste deel van de jongeren dat uiteindelijk *zonder startkwalificatie* het onderwijs verlaat heeft dit gedaan op Mbo niveau 3 of 4.

Opvallend is echter dat de **vroegtijdige schoolverlaters** veel **vaker van school** zijn **veranderd** op de middelbare school. Het geldt voor bijna de helft van de jongeren van Marokkaanse afkomst en voor een derde van de jongeren van Turkse afkomst. Een niet gering deel zelfs twee of meer keren. Het geeft aan dat hun schoolcarrière al in de middelbare school rommelig wordt. De jongeren van Marokkaanse afkomst zijn ook **vaker blijven zitten**.

Vanuit het verloop van de schoolloopbanen kunnen we een aantal hypothesen ontwikkelen. Het volgen van de lange route, die drie jaar langer duurt, veronderstelt een zeker doorzettingsvermogen. In het interview is aan de jongeren gevraagd of zij goed in staat zijn om doelen te stellen en daaraan vast te houden. Belangrijk is natuurlijk ook of zij door hun directe omgeving (ouders, oudere broers en zussen) gesteund worden in het bereiken van hun doelen? Tegelijkertijd zijn er concurrerende doelen zoals huwelijk of geld verdienen. Aangezien het hier om jongeren gaat met een gemiddeld getest leerniveau zullen zij zich voldoende in moeten zetten en daarnaast zullen zij zo nu en dan praktisch hulp en ondersteuning nodig hebben. Tenslotte is het sociale gedrag van de jongeren belangrijk.

Hebben zij een goede relatie met hun ouders en zijn zij in staat om met leerkrachten en medeleerlingen een goede relatie op te bouwen?

Op al deze factoren hebben we de twee groepen getoetst. Een aantal factoren kwam als zeer belangrijk naar voren, andere hadden een geringer effect. De **succesvolle jongeren** gaven aan **meer hulp en ondersteuning** te krijgen van **oudere broers en zussen** en van hun **ouders**. Het effect van hulp en ondersteuning van oudere broers en zussen is sterk, **met name als die oudere broer of zus zelf in het hoger onderwijs** zit. Zo heeft de helft van de Marokkaanse jongeren op de lange route een oudere broer of zus die reeds een hoger onderwijs diploma heeft. Opvallend is ook de **zeer warme relatie** die zij met **leerkrachten en medeleerlingen** hebben. Zij zijn kortom zeer positief over hun tijd op school. Verder bleek dat de succesvolle jongeren zelf vaker (bijna twee keer zo vaak) vinden dat zij **trouw aan hun doelstellingen** zijn en beter **in staat om problemen op te lossen** dan de jongeren die vroegtijdig uitvallen.

De jongeren die vroegtijdig uitvallen worden inderdaad vaker afgeleid van hun doelen. **Geld verdienen of een huwelijk** zijn hierbij de belangrijkste interveniërende factoren. Ook melden voortijdige schoolverlaters vaker **frieties met ouders, leerkrachten en medeleerlingen**. Ze worden ook **minder ondersteund** door ouders en oudere broers en zussen. Opvallend is tevens de aanzienlijk groep (één op de vijf in deze groep) die zegt dat hun vader (helemaal) niet belangrijk is geweest voor hun studie. Ze hebben ook vaker andere broers en zussen en vrienden die vroegtijdig zijn uitgevallen.

Zo lijken verschillende factoren gezamenlijk bij te dragen aan succes of falen. Jongeren die minder worden ondersteund om onderwijsdoelen te halen zijn eerder geneigd om korte termijn doelen, zoals geld verdienen, te volgen. Jongeren (vooral jongens) die minder door hun ouders ondersteund worden melden eveneens vaker fricties met de ouders.

De **kansrijke meisjes** die **vroegtijdig uitvallen** scoren veel **lager op zelfvertrouwen** en vinden het **moeilijk trouw te blijven aan de eigen doelstellingen**. Ze denken ook over het algemeen **conservatiever** over sekse specifieke rolpatronen (zij stellen twee keer zo vaak dat vrouwen met kleine kinderen niet buitenshuis zouden moeten werken) en dragen ook vaker (ander half tot twee keer zo vaak) een hoofddoek. Zij geven ook aan dat zij **sterker ingebed** zijn in hun **familie netwerk**. Ook in hun eigen vriendenkring (gevraagd naar de drie beste vriendinnen op de middelbare school en nu) hadden en hebben zij **vaker alleen vriendinnen van Turkse afkomst**. Eén op de vijf hoog opgeleide vrouwen van Turkse afkomst noemt juist een Nederlands meisje als beste vriendin op de middelbare school. Opvallend omdat beide groepen toen op de Mavo of het Vmbo-theoretisch zaten.

Beleidsadviezen

De kansrijke jongeren die vroegtijdig uitvallen ontberen de noodzakelijke ondersteuning in het Voortgezet Onderwijs en het Middelbaar Beroeps Onderwijs. In hun eigen omgeving is die in onvoldoende mate aanwezig. Ook ontbreekt het hen vaak aan een positief rolmodel en hebben zij andere schooluitvallers in hun omgeving. Bij de jongens spelen daar bovenop ook nog al eens fricties op school en met de ouders. Bij de meisjes spelen sterker een gebrek aan zelfvertrouwen en het trouw blijven aan eigen doelstellingen. In deze situatie worden alternatieven aantrekkelijker. Met name werken en geld verdienen en trouwen.

Begeleiding moet reeds worden ingezet in het Voortgezet Onderwijs. Daar beginnen de moeilijkheden al met het wisselen van scholen en het vaker blijven zitten. Een gebrek aan ondersteuning van thuis, lastig gedrag en gebrek aan zelfvertrouwen zijn verder de indicatoren waarmee deze groep van jongeren vroeg door docenten kan worden opgespoord.

Op twee sporen moet bij deze jongeren worden ingezet. Ten eerste het samen met henzelf **formuleren van duidelijke doelen**: waarom leer ik en wat wil ik bereiken? Ten tweede is extra **praktische begeleiding** van belang. **Remedial teaching en huiswerkbegeleiding bereikt deze groep duidelijk onvoldoende**. Met name de groep Turkse leerlingen en meer algemeen de meisjes lijken niet of minder te worden bereikt.

Naast de reguliere begeleiding kan gedacht worden aan **mentoren uit de eigen etnische groep** die **als rolmodel**, als vervangende ouder of vervangende oudere broer of zus extra ondersteuning bieden. Deze kansrijke groep - en dan met name de meisjes - lijkt met name geschikt voor zulke projecten. Voor meisjes is een succesvol rolmodel uit de eigen gemeenschap zowel belangrijk voor het kweken van zelfvertrouwen als voor het inzien van het belang van scholing voor hun verdere toekomst.

Opvallend is dat ook in de kansrijke groep bijna niemand een tweede poging waagt. Eenmaal van school komen zij niet meer terug in het onderwijs. Ook niet op een lager niveau. Het **volwassen onderwijs** zou deze groep actiever moeten benaderen voor een **tweede kans**. Die benadering maakt zeker kans omdat deze groep zelf aangeeft ontevreden te zijn over de eigen onderwijs carrière en velen aangeven dat zij iets aan hun positie op de arbeidsmarkt willen veranderen.

Toekomst scenario's

De Nederlandse tweede generatie van Turkse en Marokkaanse afkomst is volwassen aan het worden en de oudere cohorten hebben inmiddels de overstap naar de arbeidsmarkt gemaakt. Dit betekent dat we nu voor het eerst werkelijk de balans op kunnen maken voor de tweede generatie en een voorschot kunnen nemen op de toekomst.

Het huidige beeld van de tweede generatie in de publieke opinie geeft zowel reden tot zorg als ook tot optimisme. We zien dat een aanzienlijk deel van de tweede generatie het zeer goed doet, terwijl een ander, niet te verwaarlozen deel duidelijk achter blijft.

De situatie in Amsterdam en Rotterdam kan dan ook tegelijkertijd als zowel alarmerend als optimistisch stemmend worden beschouwd. Het meest alarmerend is het feit dat een kwart van de tweede generatie niet in het bezit is van een 'startkwalificatie'. Zij kunnen hierdoor officieel worden beschouwd als 'risicjongeren'. Hun maatschappelijke positie is zeer zwak. In de 'zandloper' economie van de grote steden verkeren zij op de bodem. Zij zullen amper boven de economische positie van de ouders uitkomen. Ze wonen in hetzelfde type woonwijken als waar hun ouders wonen en waar zij zelf zijn opgegroeid. Alleen zijn deze wijken ondertussen meer gesegregeerd dan toen hun ouders er kwamen wonen. Hun eigen kinderen zullen naar scholen gaan met weinig of geen autochtone kinderen. Scholen die vaak in de termen van de onderwijsinspectie de 'slechtst presterende scholen' heten. Als we dit koppelen aan het feit dat de ouders het laagste niveau van onderwijs niet hebben afgesloten, dan zijn de problemen voorspelbaar. Het is in dit verband ook problematisch dat de meerderheid een partner uit het land van herkomst van de ouders trouwt. Opnieuw een eerste generatie. De toekomst voor deze groep, ongeveer een kwart van de hele tweede generatie, ziet er somber uit. Zij zullen afhankelijk zijn van sociale huurwoningen, vanwege hun slechte positie op de arbeidsmarkt zullen ze vaak afhankelijk zijn van een uitkering en hun kinderen zullen opgroeien in een financiële situatie op de armoedegrens.

Het valt moeilijk te voorspellen of het de Turkse of de Marokkaanse tweede generatie is die het meeste risico loopt. In beide groepen lopen de jongens meer risico dan de meisjes. Maar in de Turkse tweede generatie, en dan vooral in de oudere leeftijdsgroepen, is er ook een aanzienlijke groep meisjes die achterblijft. De 'risicomeisjes' uit de Turkse gemeenschap trouwen vaak op jonge leeftijd, de 'risicjongens' zijn vaak in dienst bij familie of binnen het eigen gemeenschapsnetwerk. De banen in het eigen netwerk vinden we maar binnen beperkte sectoren. 'Risicjongens' van de Marokkaanse tweede generatie zoeken vaker

banen buiten het familienetwerk. De werkloosheidscijfers zijn voor Marokkaanse mannen hoger. De groep langdurig werklozen is in beide groepen ongeveer even groot.

Het bestaan van een grote groep 'risicjongeren' van de tweede generatie is in het bijzonder alarmerend vanwege het sterke contrast met de vergelijkingsgroep. De vergelijkingsgroep is in meerderheid hoog opgeleid en beide partners werken gewoonlijk. Daarom hebben ze ook een hoog inkomen. Het contrast is daardoor bijzonder groot en dit zou de maatschappij kunnen splijten in een groep van armen die voornamelijk uit mensen met een migratie achtergrond bestaat en een groep rijken zonder migratie achtergrond.

Het opkomen van een middenklasse van mensen met een migratieachtergrond, en de rol die zij kunnen spelen in het keren van deze etnische polarisatie, is in dit proces cruciaal voor de steden. De resultaten van het TIES onderzoek op dit vlak stemmen optimistisch. Iets minder dan een derde van de tweede generatie studeert in het hoger onderwijs of heeft al een studie in het hoger onderwijs succesvol afgesloten. Zij vormen de toekomstige elite in hun gemeenschappen. Ze zijn te vinden in de betere banen, hebben een eigen bedrijf of zijn actief als vertegenwoordiger in migranten organisaties of religieuze organisaties. Zij die de arbeidsmarkt al hebben betreden verdienen al een redelijk goed salaris. Via hun studie en werk hebben ze over het algemeen veel contact met andere etnische groepen in de stad. Ze zijn actief op de woningmarkt en kopen soms relatief nieuwe huizen voor aanzienlijke bedragen. Ze verlaten vaak hun oude buurt, of kopen een woning in een beter deel van hun oude buurt. Op deze manier geven zij hun kinderen de gelegenheid naar betere scholen te gaan die over het algemeen buiten de concentratiewijken liggen. De kinderen van deze ouders zullen opgroeien in financieel stabiele middenklasse gezinnen en zij hebben daardoor goede vooruitzichten voor de toekomst.

Binnen de succesvolle groep doen de Marokkaanse meisjes het in het bijzonder goed. Zij zijn ook succesvoller in het omzetten van hun goede onderwijsprestaties in een goede baan. Het blijft echter de vraag of zij ook in staat zijn deze positie vast te houden wanneer ze trouwen en kinderen krijgen. In de Turkse tweede generatiegroep hebben de mannen een betere positie. Binnen de meer traditionele Turkse families waar mannen geacht worden het gezinsinkomen te verdienen is het minder de vraag of zij in de toekomst ook fulltime zullen blijven werken.

De sterke polarisatie binnen de tweede generatie is kenmerkend voor Nederland. In andere landen is die veel minder sterk zichtbaar. Dit heeft veel te maken met ons onderwijssysteem. Het Nederlandse onderwijssysteem produceert veel vroegtijdige schoolverlaters, maar ook relatief veel hoog opgeleiden. Met name de middengroep krijgt via de doorlopende leerlijn via de beroepskolom kansen die in andere landen niet of nauwelijks aanwezig zijn. Bij het onderwijs ligt dan ook de sleutel voor de toekomst. Ons onderzoek laat een drietal kansen zien waar het rendement verhoogd kan worden.

Een deel van het aanwezige talent wordt aan het eind van de basisschool nog niet herkend. Een betere selectie en reparatie van de routes in het voortgezet onderwijs kan deze groep talentvollen eerder en directer laten instromen in het hoger onderwijs.

Een aanzienlijk deel van de risico jongeren hoort gezien hun capaciteiten niet in deze groep thuis. Extra begeleiding van deze specifieke kansrijke groep onder de risicjongeren moet vruchten af kunnen werpen.

De grootste uitdaging betreft de jongeren met (grote) leerproblemen. De doelstellingen en de ambities van de startkwalificaties zijn het moeilijkst te realiseren voor deze groep. In het Voortgezet Onderwijs weten we deze groep ondertussen redelijk binnen boord te houden. In het Mbo 1 en 2 lukt dit echter niet. Als we aan de ambities van de startkwalificatie willen vasthouden moeten we ook de verantwoordelijkheid nemen voor deze groep. Een ononderbroken leerlijn waar Vmbo basis en Mbo 1 en 2 opgaan in één (schools) traject ligt dan voor de hand. De moeilijkste leerlingen houden we nu het kortst vast in een schoolse omgeving. Deze structurele fout moet worden hersteld.

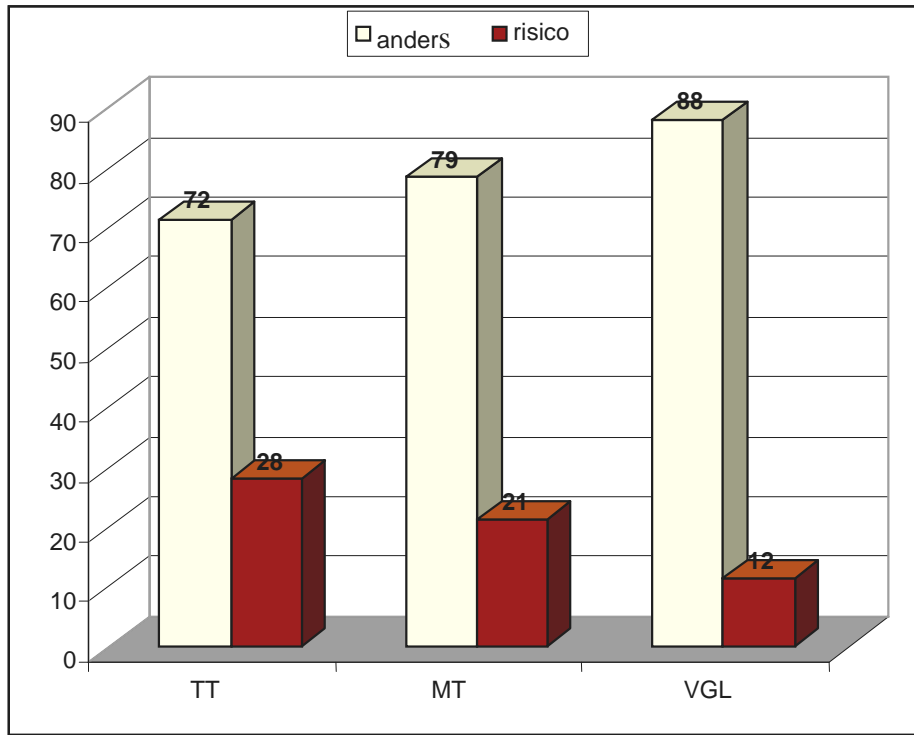
Literatuur:

- Burgers, J. 2008. *Kiezen voor de stad. Kwalitatief onderzoek naar de vestigingsmotieven van de allochtone middenklasse*. Den Haag: VROM.
- Crul, M. 2000. "De sleutel tot succes: Over hulp, keuzes en kansen in de schoolloopbanen van Turkse en Marokkaanse jongeren van de tweede generatie." Amsterdam: Het Spinhuis.
- Crul, M. 2008. *The integration of immigrant youth*. In *Learning in the global era. International perspectives on globalization and Education*. Ed. M. Suarez-Oroszco. Los Angeles: University of California Press, pp. 213-231.
- Crul, M., G. Groenewold and L. Heering 2007. "Conclusions", in M. Crul and L. Heering, ed., *Onderzoeksverslag TIES survey in Amsterdam en Rotterdam*. Den Haag/ Amsterdam: NIDI/IMES, pp. 133-144.
- Crul, M., A. Verlaan, S. Sidali en G. Frijmersum 2007 *Het Vmbo werkt! Wat er nodig is om een voor de toekomst een sterk vmbo te ontwikkelen*. Amsterdam: De adviesraad Diversiteit en Integratie
- Groenewold, G. *Annex 1 Sample design, survey implementation and evaluation*, in: 'Onderzoeksverslag TIES survey in Amsterdam en Rotterdam'. Eds. M. Crul and L. Heering, Den Haag/ Amsterdam: NIDI/IMES, pp.145-155.
- Jennissens, R. en M. Hartgens 2006. "Allochtonen in het onderwijs.", in: *Integratiekaart 2006*. Den Haag: WODC. 11-24.
- Onderwijsraad 2005. *Betere overgangen in het onderwijs. Adviezen voor het verminderen van voortijdig schooluitval en het verkrijgen van een hoger onderwijsniveau in Nederland*. Den Haag: Onderwijsraad.
- DMO 2007a, *Basisschooladviezen en etniciteit*. Gemeente Amsterdam
- DMO 2007b, *Voortgezet onderwijs in beeld, leerlingen en hun resultaten in het Amsterdamse VO, schooljaar 2005/06*. Gemeente Amsterdam
- OECD 2008. *Jobs for youth. The Netherlands*. Paris: OECD.
- Veldboer, L., J. Duyvendak, R. Kleinhans, N. Boonstra 2007. *In beweging brengen en richting geven. Herstructurering en sociale stijging in Hoogvliet*. Rotterdam: Deelgemeente Hoogvliet, Vestia en Woonbron.
- O+S en MARE 2004, *Schoolkeuze motieven. Onderzoek naar het schoolkeuzeprocess van Amsterdamse ouders*. Amsterdam
- Van der Bunt 2006, *De positie van allochtone leerlingen bij de overstap van basis- naar voortgezet onderwijs*. Amsterdam

APPENDIX 1:

Risico Jongeren

Tabel 1: Risico jongeren naar etnische groep en vergelijkingsgroep

Tabel 2: Verdeling risico jongeren naar etnische groep, sekse en stad.

		TT	MT	VGL
Sekse	Man	52	57	52
	Vrouw	48	43	48
		100%	100%	100%
Stad	A' dam	40	48	35
	R' dam	60	52	65
		100%	100%	100%

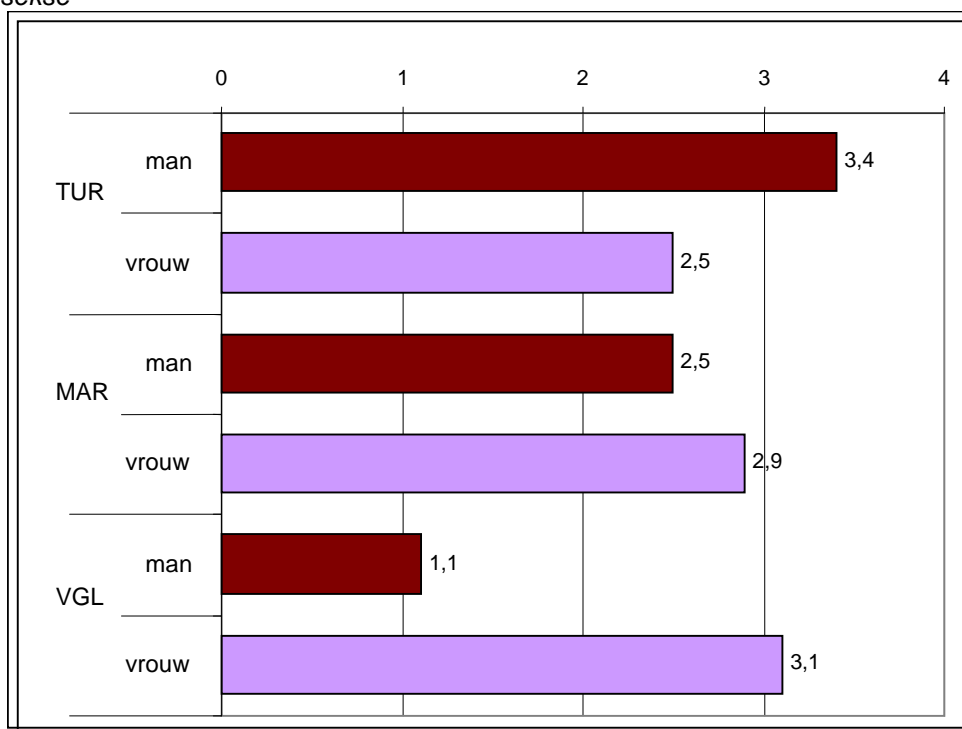
Tabel 3: Schoolniveau waarop of waarna risico jongeren school verlaten naar etnische groep en sekse

	TT		MT		VGL	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
speciaal of Individueel onderwijs	16	11	22	8	13	15
vmbo	34	50	40	48	58	45
havo, vwo	2		2	8		10
kmbo, mbo1-2	24	21	20	18	25	20
mbo, mbo3-4	24	18	16	18	4	10
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 4: situatie risico jongeren na fulltime school naar etnische groep en sekse

	TT		MT		VGL	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
Ik deed het huishouden	1	18	2	9	0	21
Ik was werkloos, maar zocht geen baan	4	8	8	7	0	0
Ik was werkloos, maar zocht een baan	25	18	30	29	26	21
Ik had allerlei tijdelijke baantjes	11	6	7	4	3	7
Ik hielp onbetaald in het familiebedrijf	0	0	2	2	0	0
Ik werkte betaald in het familiebedrijf	3	2	0	4	0	3
Ik vond meteen werk	48	31	38	27	68	48
Ik ging in militaire dienst	4	0	2	0	0	0
Missing	4	17	11	18	3	0
TOTAAL	100%	100%	100%	100%	100%	100%

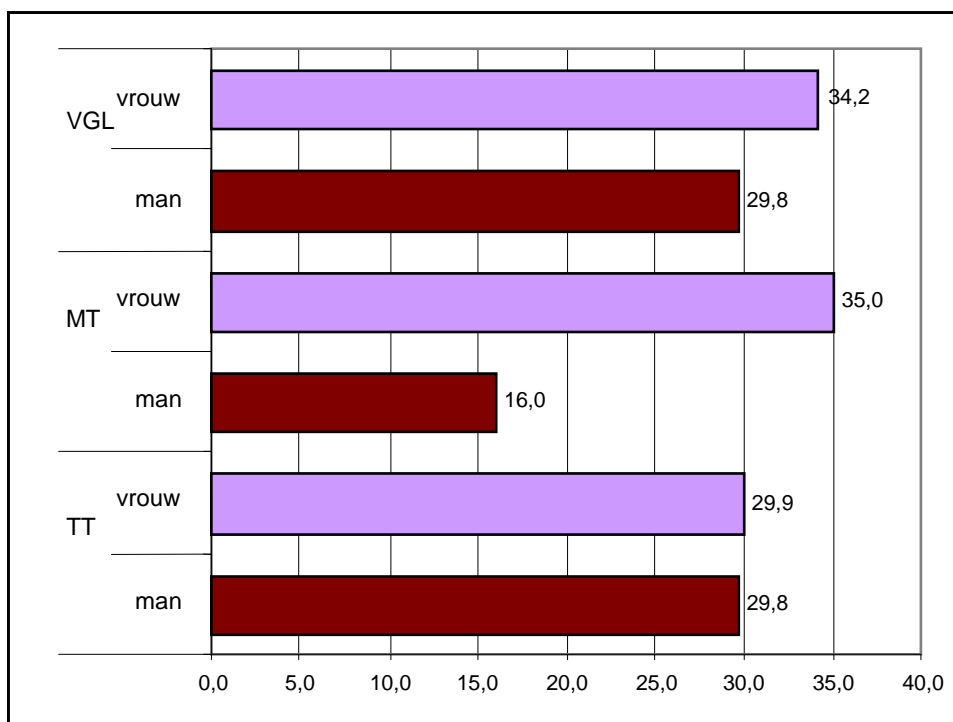
Tabel 5: Lengte werkloosheid risico jongeren in maanden na fulltime school naar etnische groep en sekse

Tabel 6: huidige situatie nu risico jongeren naar etnische groep en sekse

	TT		MT		VGL	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
Ik heb een of meer banen	66	31	56	31	75	55
Ik heb een eigen zaak	4	1	2	2	3	0
Ik ben zelfstandige/freelancer	7	0	2	0	3	0
Ik heb een baan en volg een opleiding	1	2	2	2	0	0
Ik loop stage i.k.v. een opleiding		0	2	0	0	0
Ik doe onbetaald werk		1	2	0	0	0
Ik ben werkloos en zoek geen betaald werk	6	2	3	0	3	3
Ik ben werkloos en zoek betaald werk	12	18	25	11	16	7
Ik zorg voor kinderen	0	41	0	40	0	28
Ik ben ziek\arbeidsongeschikt	4	4	5	14	0	7
Weet niet			1			
TOTAAL	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 7: Lengte werkloosheid in maanden risico jongeren die nu werkloos zijn naar etnische groep en sekse

Tabel 8: Aantal gewerkte uren per week risico jongeren naar etnische groep en sekse

	TT		MT		VGL	
	gem. aantal uren	variërend van	gem. aantal uren	variërend van	gem. aantal uren	variërend van
man	38,2	0-72	37	20-60	40,4	15-60
vrouw	26,5	9-40	31	8-40	29,1	12-40

Tabel 9: Type contract werkende risico jongeren naar etnische groep en sekse

	TT		MT		VGL	
	M	V	M	V	M	V
tijdelijk	30	26	32	25	24	44
vast	52	61	47	69	68	50
anders	18	13	21	6	8	6
totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 10: Eigen inkomen risico jongeren naar etnische groep en sekse

	TT		MT		VGL	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
eigen inkomen	78	34	62	36	55	81
geen eigen inkomen	22	66	38	64	45	19
totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 11: Inkomensniveau risico jongeren naar etnische groep en sekse

	TT		MT		VGL	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
Minder dan 550 Euro	2	13	3	13		6
Tussen 550 en 999	16	39	16	38	20	44
Tussen 1000 en 1499	37	35	54	37	32	13
Tussen 1500 en 1999	35	4	21	6	28	13
Tussen 2000 en 2499	2				8	
Tussen 2500 en 2999					4	6
Tussen 3000 en 3999	2					
wil niet zeggen	6	5	3	6	8	12
weet niet		4	3			6
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 12: Welke uitspraak beschrijft het best huidige inkomenssituatie risico jongeren

	comfortabel leven met huidig inkomen	kan rondkomen van huidig inkomen	soms problemen rond te komen	regelmatig moeite rond te komen	grote problemen rond te komen	totaal
TT	13	38	24	14	11	100%
MT	12	43	19	13	13	100%
VGL	15	45	24	8	8	100%

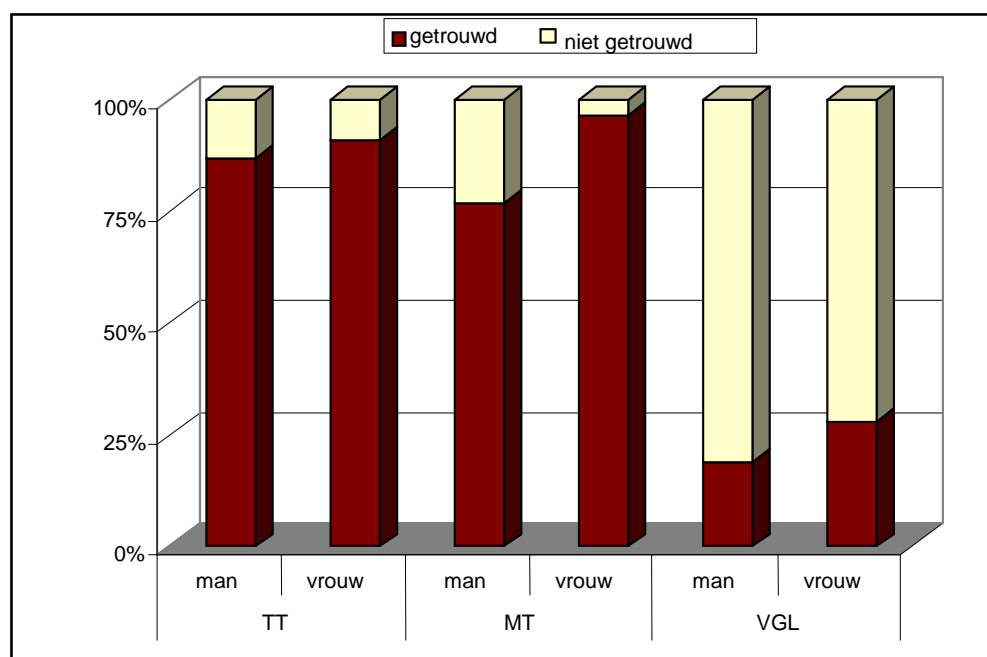
Tabel 13: Huisvestingssituatie risico jongeren naar stad en etnische groep

	TT		MT		VGL	
	A' dam	R' dam	A' dam	R' dam	A' dam	R' dam
eigen koopwoning	6	20	5	14	35	38
koopwoning ouder/schoonouders	9	3		2	6	
huurwoning	85	77	95	84	59	62
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 14: Huishoudensituatie risico jongeren naar stad, etnische groep

	TT		MT		VGL	
	A' dam	R' dam	A' dam	R' dam	A' dam	R' dam
Hoofd huishouden	45	35	28	21	30	42
Partner van hoofd huishouden	20	24	21	28	20	35
Inwonend kind, alleen met vader	4		2		10	
Inwonend kind, alleen met moeder	6	11	9	15	10	13
Inwonend kind, vader en moeder	21	20	18	28	25	10
Anders:	4	10	11	8	5	0
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 15: Huwelijk risico jongeren naar etnische groep en sekse

Tabel 16: Hoogst voltooide opleiding partner risico jongeren

	Lagere of basisschool	Vmbo	Mbo	Havo	Vwo	Hbo	Wo	weet niet	totaal
TT	31	31	22	10	3	0	0	3	100%
MT	22	19	27	3	5	3	19	3	100%
VGL	3	53	28	13	0	0	0	3	100%

Hoog opgeleide Jongeren

Tabel 17: Hoog opgeleide jongeren naar etnische groep en sekse

		TT	MT	VGL
totaal	hoog opgeleid	27	29	62
	anders	73	71	39
		100%	100%	100%
sekse hoog opgeleiden	man	54	44	48
	vrouw	46	56	52
		100%	100%	100%
stad hoog opgeleiden	A' dam	48	53	56
	R' dam	52	47	44
		100%	100%	100%

Tabel 18: Huidige situatie hoog opgeleide jongeren naar etnische groep en sekse

	TT		MT		VGL	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
Ik heb een of meer banen	35	25	30	41	51	59
Ik heb een eigen zaak	3	2	2	1	7	
Ik ben zelfstandige/freelancer	1	2			8	3
Ik heb een baan en volg een opleiding	27	35	37	35	17	22
Ik loop stage i.k.v. een opleiding	4	6	3	5	3	2
Ik doe onbetaald werk		2			1	
Ik ben werkloos en zoek geen betaald werk		1	2			1
Ik ben werkloos en zoek betaald werk	5	9	2	3		1
Ik zorg voor kinderen		2				1
Ik ben ziek\arbeidsongeschikt	1	1				1
Ik ben voltijds student	23	15	24	15	14	10
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 19: Gemiddeld aantal maanden werkloosheid hoog opgeleide jongeren naar stad, etnische groep en sekse

TT	man	A' dam	1,3
		R' dam	0,9
	vrouw	A' dam	2,7
		R' dam	2,5
MT	man	A' dam	2,2
		R' dam	1,7
	vrouw	A' dam	1,6
		R' dam	0,7
VGL	man	A' dam	1,7
		R' dam	1,7
	vrouw	A' dam	1,6
		R' dam	1,5

Tabel 20: Inkomensniveau hoog opgeleide jongeren naar etnische groep en sekse

		TT	MT	VGL
Man	Minder dan 550 Euro	11	10	1
	Tussen 550 en 999	8	16	3
	Tussen 1000 en 1499	15	16	16
	Tussen 1500 en 1999	31	42	32
	Tussen 2000 en 2499	19	11	35
	Tussen 2500 en 2999	4		3
	Tussen 3000 en 3999	4		6
	Tussen 4000 en 4999			
	wil niet zeggen	8	5	4
	weet niet			
	Totaal	100%	100%	100%
Vrouw	Minder dan 550 Euro	6	6	1
	Tussen 550 en 999	6	6	5
	Tussen 1000 en 1499	38	41	20
	Tussen 1500 en 1999	50	38	48
	Tussen 2000 en 2499		3	11
	Tussen 2500 en 2999		3	7
	Tussen 3000 en 3999			2
	Tussen 4000 en 4999			1
	wil niet zeggen		3	3
	weet niet			1
	Totaal	100%	100%	100%

Tabel 21: Type huisvesting hoog opgeleide jongeren naar etnische groep en sekse

	TT	MT	VGL
eigen koopwoning	28	20	41
koopwoning ouder/schoonouders	11	9	4
huurwoning	61	71	55
totaal	100%	100%	100%

Tabel 22: Inkomensniveau partner hoog opgeleide jongeren naar etnische groep en sekse

	TT	MT	VGL
Minder dan 550 Euro	15	11	4
Tussen 550 en 999	15	4	8
Tussen 1000 en 1499	17	25	22
Tussen 1500 en 1999	26	14	30
Tussen 2000 en 2499	12	11	14
Tussen 2500 en 2999	6		2
Tussen 3000 en 3999	3	3	2
Tussen 4000 en 4999			2
Meer dan 5000 Euro			1
wil niet zeggen	3	7	5
weet niet	3	25	10
Totaal	100%	100%	100%

Tabel 23: Hoog opgeleide jongeren naar etnische groep. Stelling: het is onnatuurlijk om vrouwen in een leidinggevende positie de baas over mannen te laten zijn

	helemaal mee eens	mee eens	niet mee eens, niet mee oneens	niet mee eens	helemaal niet mee eens	totaal
TT	1	1	7	31	60	100%
MT	1	2	6	31	60	100%
VGL	1	1	1	24	73	100%

Tabel 24: Hoog opgeleide jongeren naar etnische groep. Stelling: Studie en een hoge opleiding zijn minder belangrijk voor vrouwen dan voor mannen

	helemaal mee eens	mee eens	niet mee eens, niet mee oneens	niet mee eens	helemaal niet mee eens	totaal
TT	0	0	0	26	74	100%
MT	1	1	1	25	72	100%
VGL	1	1	2	20	76	100%

Tabel 25: Hoog opgeleide jongeren naar etnische groep. Stelling: Vrouwen zouden niet buitenshuis moeten werken als er kleine kinderen zijn

	helemaal mee eens	mee eens	niet mee eens, niet mee oneens	niet mee eens	helemaal niet mee eens	totaal
TT	6	16	21	34	23	100%
MT	3	11	26	36	24	100%
VGL	2	6	12	45	35	100%

Tabel 26: Hoog opgeleide jongeren naar etnische groep. Stelling: Religie zou een privé-zaak tussen een gelovig mens en God moeten zijn

	helemaal mee eens	mee eens	niet mee eens, niet mee oneens	niet mee eens	helemaal niet mee eens	geen antwoord	totaal
TT	57	30	10	3	0	0	100%
MT	48	32	12	5	3	0	100%
VGL	36	42	12	9	1	0	100%

Tabel 27: Hoog opgeleide jongeren naar etnische groep. Stelling: Religie zou de enige en belangrijkste politieke autoriteit moeten zijn

	helemaal mee eens	mee eens	niet mee eens, niet mee oneens	niet mee eens	helemaal niet mee eens	geen antwoord	totaal
TT	0	2	17	32	49	0	100%
MT	2	6	22	31	38	1	100%
VGL	1	0	4	18	77	0	100%

Tabel 28: Hoog opgeleide jongeren naar etnische groep. Stelling: Een vrouw die seksuele relaties heeft voor het huwelijk vind ik

	altijd acceptabel	in bepaalde gevallen acceptabel	nooit acceptabel	wil niet zeggen	totaal
TT	30	35	34	1	100%
MT	31	38	30	1	100%
VGL	93	5	2	0	100%

Tabel 29: Hoog opgeleide jongeren naar etnische groep. Stelling: Abortus, zonder medische gronden vind ik

	altijd acceptabel	in bepaalde gevallen acceptabel	nooit acceptabel	wil niet zeggen	totaal
TT	18	37	43	2	100%
MT	15	34	51	0	100%
VGL	49	42	9	0	100%

Tabel 30: Hoog opgeleide jongeren naar etnische groep. Vraag: Is het samenwonen van mensen van verschillende afkomst volgens U bedreigend of verrijkend voor uw eigen cultuur?

	bedreigend	nogal bedreigend	maakt niet uit	redelijk verrijkend	verrijkend	weet niet	geen antwoord	totaal
TT	1	4	37	14	32	12	0	100%
MT	2	5	35	23	31	3	1	100%
VGL	4	8	25	33	27	2	1	100%

Tabel 31: Hoog opgeleide jongeren naar etnische groep. Stelling: In hoeverre voelt u zich...
Amsterdammer cq. Rotterdammer

	heel zwak	zwak	niet zwak, niet sterk	sterk	heel sterk	weet niet	missing cases	totaal
TT	4	7	14	43	26	2	4	100%
MT	2	5	23	39	30	0	1	100%
VGL	5	9	26	40	18	0	2	100%

APPENDIX 2: Design TIES survey

Voor het TIES survey is een steekproef uit het GBA getrokken in de twee participerende steden. In totaal zijn vijf duizend namen en adressen getrokken. De trekking van de respondenten heeft plaats gevonden op wijkniveau. In Amsterdam zijn adressen getrokken in 23 van de 90 buurten en in Rotterdam in 24 van de 77 buurten. De buurten zijn gekozen omdat zij representatief zijn voor de buurten waar tweede generatie jongeren woonachtig zijn. Het buurtsample bevat zowel wijken met een hoge concentratie jongeren van de tweede generatie als ook wijken met (zeer) lage concentraties. De tweede generatie jongeren zijn naar gelang de concentratie in de buurten in grotere of kleinere aantallen getrokken uit de buurten. De jongeren van de vergelijkingsgroep zijn getrokken in dezelfde wijken waar de tweede generatie jongeren woonachtig zijn en in dezelfde mate. Het doel hiervan was om de invloed van dezelfde wijk en stads context te kunnen onderzoeken voor de drie groepen. Het onderstaande schema geeft de steekproeftrekking schematisch weer.

Table A1.1: Reference population, and sample design and implementation statistics of study groups in Amsterdam and Rotterdam

	Amsterdam				Rotterdam				Total
	Turks	Moroc.	Natives	Total	Turks	Moroc.	Natives	Total	
<i>Population:</i>									
City population				743,024				588,718	#####
Ethnic group population	38,337	65,426	#####	486,509	#####	36,831	#####	400,189	886,698
2 nd generation, all ages	16,539	30,588			#####	14,560			
2 nd generation, 18-35 y.o. (=level stat.repres.)	5,088	8,649	#####	116,228	6,941	4,117	71,288	82,346	198,574
in sampled neighbourhoods	3,266	5,398	29,351	38,015	4,772	2,655	24,003	31,430	69,445
<i>Sample:</i>									
Target number of respondents	250	250	250	750	250	250	250	750	1,500
Neighborhoods sampled		23 of 90				24 of 77			47 of 167
Gross effective number of addresses sampled	792	935	646	2,373	863	1,036	727	2,626	4,999
Successfully interviewed respondents	237	242	259	738	263	251	253	767	1,505
Response	29.9%	25.9%	40.1%	31.1%	30.5%	24.2%	34.8%	29.2%	30.1%

Source: Groenewold 2007, TIES country report

Zoals het schema aangeeft zijn de response rates laag en voor de tweede generatie jongeren nog aanzienlijk lager dan voor de vergelijkingsgroep. De redenen voor de non-reponse zijn divers. Een deel van de jongeren (15%) bleek niet woonachtig op het aangegeven adres. Ten tweede bleken veel (ongeveer een derde) jongeren ook na het vijf keer bezoeken van het adres niet aanwezig. Vervolgens konden de interviewers, vooral bij portiek woningen, vaak geen toegang krijgen tot de woningen van de respondenten. De overige groep (ongeveer een derde) bestaat uit mensen die daadwerkelijk niet deel wilde nemen aan het onderzoek.

De verwachting is dat de non-response onder laag opgeleide jongeren hoger is dan onder hoog opgeleide jongeren omdat dit doorgaans het geval is. Tegelijkertijd zijn de hoog opgeleide jongeren vaker niet thuis omdat zij werken, studeren of een druk sociaal leven

hebben. Echter beiden groepen, de zeer laag opgeleiden en de hoog opgeleiden zijn beiden goed vertegenwoordigd.

We hebben ons sample op een basis van een aantal kenmerken kunnen vergelijken met de GBA gegevens. Het overzicht laat zien dat ons sample nergens sterk afwijkt.

Table A1.2: Differences between respondents (R.) and non-respondents (NR.) regarding characteristics recorded in municipal population registers (GBA)

		Turk			Moroccan			Native			Total Population
		R.	N.R.	Total	R.	N.R.	Total	R.	N.R.	Total	
Sex	Male	48.4	54.4	52.6	41.4	49.4	47.4	49.2	51.6	50.7	50.2
	Female	51.6	45.6	47.4	58.6	50.6	52.6	50.8	48.4	49.3	49.8
	Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Age	18-19	17.8	17.9	17.9	26.9	21.8	23.0	7.8	7.2	7.4	16.7
	20-24	39.0	42.0	41.1	43.3	46.5	45.7	25.6	24.9	25.1	38.0
	25-29	32.0	29.7	30.4	21.7	24.1	23.5	30.1	33.3	32.1	28.5
	30-34	11.2	10.4	10.6	8.1	7.6	7.8	36.5	34.6	35.4	16.8
	Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
	Mean	24.4	24.2	24.3	23.3	23.5	23.5	27.5	27.5	27.5	24.9
	Standard Error	0.2	0.1	0.1	0.2	0.1	0.1	0.2	0.2	0.1	0.1
Marital status	Never married	56.6	68.5	64.9	77.6	78.2	78.1	86.3	88.5	87.7	76.2
	Married	40.6	27.8	31.7	20.5	19.0	19.3	11.9	9.5	10.4	21.1
	Separated	2.8	3.6	3.4	1.9	2.7	2.5	1.8	2.0	1.9	2.6
	Divorced		0.1	0.1		0.2	0.1				0.1
	Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Total N		500	1155	1655	420	1240	1660	512	861	1373	4688

Source: Groenewold 2007, TIES country report

Note: Records of Moroccan men who were included in the supplementary sample of June 2007 are excluded from this table.

